

Povezanost osobina ličnosti majke i komunikacijskih funkcija djeteta

Glučina, Marta

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:707491>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Povezanost osobina ličnosti majke i komunikacijskih
funkcija djeteta

Marta Glučina

Zagreb, rujan 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Povezanost osobina ličnosti majke i komunikacijskih
funkcija djeteta

Marta Glučina

izv. prof. dr. sc. Sanja Šimleša

Zagreb, rujan 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad ***Povezanost osobina ličnosti majke i komunikacijskih funkcija djeteta*** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Marta Glučina

Mjesto i datum: Zagreb, rujan, 2023.

Zahvala

Najprije želim zahvaliti svojoj mentorici, izv. prof. dr. sc. Sanji Šimleši na izuzetnoj dostupnosti, stručnom usmjeravanju te ohrabrujućim riječima i neizmjerljivoj podršci pruženim prilikom pisanja diplomskog rada. Hvala na svim znanjima koja ste mi prenijeli tijekom cijelog studiranja.

Zahvaljujem i budućim doktoricama znanosti, mag. logoped. Moniki Rosandić Grgić i mag. logoped. Klari Popčević na uključivanju u svoje doktorske radove, na prenesenom znanju, brojnim savjetima, pomoći i ohrabrenjima tijekom provođenja istraživanja unutar ovoga rada.

Hvala Roberti, najvećoj podršci i suputnici u svim fazama pisanja diplomskog rada. Bez tebe bi ovo sve bilo puno teže!

Najveće hvala mojoj obitelji na bezuvjetnoj ljubavi, strpljenju i kontinuiranoj podršci. Hvala što ste mi omogućili ovaj divni period studiranja.

Za kraj, hvala mojim prijateljicama i Josipu. Vi ste ovaj period studiranja učinili najljepšim periodom u mom životu.

Povezanost osobina ličnosti majke i komunikacijskih funkcija djeteta

Marta Glučina

Izv. prof. dr. sc. Sanja Šimleša

Odsjek za logopediju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Djeca tipičnoga razvoja već tijekom ranog djetinjstva počinju usvajati materinski jezik i verbalno komunicirati za različite komunikacijske svrhe/funkcije. Ukoliko djeca pak, komuniciraju za mali opseg različitih komunikacijskih funkcija i općenito rijetko iniciraju komunikaciju te nesustavno odgovaraju na pokušaje komunikacije od strane komunikacijskih partnera, to sve može upućivati na poremećaj iz spektra autizma (PSA). Ranija istraživanja pokazuju da se takva odstupanja u socijalnoj komunikaciji ne smanjuju ni kada djeca sa PSA-om imaju razvijenije verbalne sposobnosti. No, osim (a)tipičnosti razvojnog profila, djetetove osobine ličnosti, kao i osobine ličnosti roditelja mogu utjecati na obilježja komunikacijskih izmjena između djeteta i roditelja. Zato je cilj ovog rada bio utvrditi razlike u korištenju određenih verbalnih komunikacijskih funkcija između djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om, ujednačenih po veličini rječnika, te utvrditi povezanost određenih osobina ličnosti majke i komunikacijskih funkcija djeteta. U ispitivanju je sudjelovalo 20 djece tipičnog razvoja i njihove majke te 20 djece s utvrđenom dijagnozom PSA i njihove majke. Verbalne komunikacijske funkcije djece analizirale su se za svaki djetetov iskaz pomoću transkripata konstruiranih na temelju videozapisa polustrukturiranih aktivnosti djece i majki. Majke su ispunile upitnik osobina ličnosti IPIP-NEO-120 koji se sastoji od 120 čestica kojima se procjenjuje 5 dimenzija ličnosti petfaktorskog modela: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost iskustvima, Ugodnost i Savjesnost. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da djeca tipičnog razvoja postižu veći ukupni rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija komentiranja od djece sa PSA-om tijekom interakcije s majkom. Nije dobivena statistički značajna povezanost između prosječnih vrijednosti na domenama ličnosti majki te broja komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja djece, osim za domenu Savjesnosti. Naime, dobivena je statistički značajna pozitivna povezanost između majčine Savjesnosti i broja komunikacijskih funkcija odgovaranja djece, ali samo za skupinu djece sa PSA-om. U literaturi nisu pronađena jasna objašnjenja ovih rezultata što ukazuje na mali broj radova koji se bave ovom tematikom i potrebom za detaljnijim istraživanjem iste. To bi omogućilo stjecanje jasnih zaključaka koji bi zasigurno imali važne kliničke implikacije u smislu suradnje s roditeljima djece uključene u terapiju s ciljem poboljšanja funkcionalne komunikacije.

Ključne riječi: verbalne komunikacijske funkcije, tipični razvoj, poremećaj iz spektra autizma, osobine ličnosti majke

Relationship between maternal personality traits and communication functions of the child

Marta Glučina

Assoc. Prof. Sanja Šimleša, PhD

Department of Speech and Language Pathology, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb

Abstract

Children with typical development already during early childhood begin to acquire their mother tongue and communicate verbally for various communication purposes/functions. If children, on the other hand, communicate for a small range of different communication functions and in general rarely initiate communication and respond inconsistently to communication attempts of their communication partners, all of this may point to an autism spectrum disorder (ASD). Earlier research shows that such deviations in social communication do not decrease even when children with ASD have developed verbal abilities. However, in addition to the (a)typicality of the developmental profile, the child's personality traits, as well as the parents' personality traits, can influence the characteristics of communication exchanges between the child and the parents. Therefore, the aim of this paper was to determine the differences in the use of certain verbal communication functions between children with typical development and children with ASD, uniform in vocabulary size, and to determine the connection between certain personality traits of the mother and communication functions of the child. 20 typically developing children and their mothers and 20 children with a diagnosis of ASD and their mothers took part in the study. Children's verbal communication functions were analyzed for each child's statement using transcripts constructed from videos of semi-structured activities of children and mothers. The mothers filled out the IPIP-NEO-120 personality trait questionnaire, which consists of 120 items that assess 5 personality dimensions of the five-factor model: Neuroticism, Extraversion, Openness to experiences, Agreeableness and Conscientiousness. The results of this study show that typically developing children achieve a higher total score in the number of verbal communication functions of commenting than children with ASD during interaction with their mother. No statistically significant correlation was obtained between the average values on the domains of the mothers' personality and the number of communication functions of initiation and response of the children, except for the domain of Conscientiousness. Namely, a statistically significant positive correlation was obtained between the mother's Conscientiousness and the number of children's communication functions of response, but only for the group of children with ASD. No clear explanations of these results were found in the literature, which indicates a small number of research papers dealing with this topic and the need for more detailed research. This would enable the acquisition of clear conclusions that would certainly have important clinical implications in terms of cooperation with parents of children involved in therapy with the aim of improving functional communication.

Key words: verbal communication functions, typical development, autism spectrum disorder, mother's personality traits

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. KOMUNIKACIJA	1
1.1.1. Komunikacijske funkcije	2
1.1.2. Obilježja poremećaja iz spektra autizma (PSA)	3
1.1.2.1. Socijalna komunikacija kod djece sa PSA-om	4
1.1.2.2. Komunikacijske funkcije kod djece sa PSA-om	5
1.2. OSOBINE LIČNOSTI	7
1.2.1. Osobine ličnosti i komunikacijski stil.....	8
1.2.2. Osobine ličnosti majke i komunikacija između majke i djeteta	11
2. CILJEVI, POBLEMSKA PITANJA I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	14
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	17
3.1. Uzorak sudionika.....	17
3.2. Način prikupljanja podataka.....	18
3.3. Mjerni instrumenti i način provedbe istraživanja.....	18
3.4. Metode obrade podataka	20
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	21
4.1. Verbalne komunikacijske funkcije kod djece TR i djece sa PSA-om.....	21
4.2. Osobine ličnosti majki djece tipičnoga razvoja i majki djece sa PSA-om.....	26
4.3. Povezanost osobina ličnosti majke i komunikacijskih funkcija djeteta (TR i sa PSA-om).....	30
4.4. Nedostaci istraživanja	39
5. ZAKLJUČAK.....	41
6. LITERATURA	43
7. PRILOZI.....	50

1. UVOD

1.1. KOMUNIKACIJA

Ljudi se rađaju kao prosocijalna bića i od samog početka života usmjereni smo socijalnim signalima koji su osnova komunikacije. Dakle, u komunikaciju smo uronjeni od rođenja i upravo je ona ono što povezuje socijalna bića (Ljubešić i Capanec, 2012).

Iako nam je komunikacija urođena i svi intuitivno znamo što ona predstavlja, ne postoji neka jedinstvena i općeprihvaćena definicija komunikacije. King (1979; prema Ljubešić i Capanec, 2012) komunikaciju vidi kao proces slanja i primanja poruka koje rezultiraju odgovorom. Reardon (1998) navodi da je komunikacija sredstvo razmjene informacija između dvije ili više osoba pri čemu komunikacijski partneri međusobno utječu na vlastita mišljenja i ponašanja. Landa (2007), pak, izvještava da je komunikacija široki koncept koji se sastoji od lingvističkih (fonološki, morfološki, semantički i sintaktički sustavi pravila), paralingvističkih (elementi neverbalne komunikacije – položaj tijela, facijalna ekspresija, geste i intonacija) i pragmatičkih (vještine upravljanja diskursom, prepoznavanja i iskazivanja komunikacijskih namjera s obzirom na kontekst i komunikacijskog partnera) aspekata funkcioniranja. Mnogi autori navode razne definicije komunikacije, ali uglavnom svima je zajedničko da komunikaciju vide kao proces, sredstvo razmjene, odnosno aktivnost ili akciju kojom komunikacijski partneri međusobno utječu jedni na druge (Reardon, 1998; Ljubešić i Capanec, 2012).

Ljubešić i Capanec (2012) navode da je rana komunikacija razdoblje u kojem se usvajaju vještine potrebne za komunikaciju, odnosno razmjenu poruka. Dijelimo ju u dva bitna stadija: predintencijsku i intencijsku komunikaciju. Predintencijska komunikacija podrazumijeva razdoblje u kojem dijete još nije svjesno da može poslati poruku, odnosno da svojim ponašanjem može utjecati na ponašanje druge osobe. Druge osobe tada tumače djetetove želje i potrebe iz njegovog ponašanja i emocionalnih reakcija (koje dijete ne izvodi namjerno, već su prirodna reakcija) te u skladu s time mijenjaju svoje ponašanje. No, djeca postepeno počinju shvaćati da određena ponašanja na točno određen način utječu na socijalnu okolinu. Tada nastupa razdoblje intencijske komunikacije u kojemu, dakle, djeca izvode određena ponašanja s jasnim očekivanjima i ciljem djelovanja na okolinu. Kada komunikacija postane intencijska, djeca najprije koriste nesimbolička sredstva komunikacije, kao što su pogled, mimika lica, geste, vokalizacija i slično, a zatim komunikacija postaje i simbolička – djeca počinju koristiti jezik i govor pri komuniciranju u razne svrhe. Dakle, razdoblje rane komunikacije traje sve dok

djeca ne počnu namjerno, intencijski komunicirati za razne ciljeve, odnosno funkcije, koristeći pritom razna komunikacijska sredstva i sustav simbola razumljiv okolini (Ljubešić i Capanec, 2012).

1.1.1. Komunikacijske funkcije

Kao što je već navedeno, djeca već tijekom ranog djetinjstva počinju komunicirati za razne svrhe, odnosno za razne komunikacijske funkcije – traženje predmeta, aktivnosti, pomoći ili objašnjenja, odbijanje, odgovaranje na izbor ili pitanje, komentiranje, pozdravljanje... Već je odavno poznato da se sve te komunikacijske funkcije mogu svrstati u dvije skupine: imperativne i deklarativne komunikacijske funkcije (Bates, Camaioni i Volterra, 1975). Imperativnim funkcijama zovemo one funkcije pri kojima djeca komunikacijske partnere koriste kao sredstvo za postizanje određenog cilja (na primjer, traženje predmeta), a deklarativne funkcije su one funkcije kojima je cilj podijeliti iskustvo i usmjeriti pažnju druge osobe na nešto (na primjer, komentiranje) (Ljubešić i Capanec, 2012). No, neki autori (Bruner, 1981; Shumway i Wetherby, 2009) navode da se komunikacijske funkcije mogu podijeliti u tri skupine – već spomenute imperativne i deklarativne funkcije, te funkcije za socijalnu interakciju. Funkcije za socijalnu interakciju definiraju se kao funkcije kojima je cilj privlačenje pažnje komunikacijskog partnera na sebe (na primjer, pozdravljanje) (Bruner, 1981; Shumway i Wetherby, 2009).

Kada djeca počnu intencijski komunicirati za razne svrhe, bitno je procijeniti djetetovu učestalost iniciranja komunikacije, kao i sustavnost odgovaranja na komunikacijske pokušaje druge osobe (Ljubešić i Capanec, 2012). Izraz iniciranje komunikacije (za određenu komunikacijsku funkciju) odnosi se na to da dijete spontano proizvodi komunikacijski čin prije čega se ne javlja komunikacijski čin njegovog komunikacijskog partnera, dok se odgovaranjem smatra djetetovo održavanje (ili prekidanje) teme odgovarajući na pitanje, imitirajući, odbijajući/protestirajući ili nadovezujući se na iskaz svog komunikacijskog partnera (Wetherby, Cain, Yonclas i Walker, 1988). U svom istraživanju intencijske komunikacije djece urednog razvoja kronološke dobi od jedne do dvije godine starosti u tri faze jezičnog razvoja - predjezična faza razvoja, faza jedne riječi i faza više riječi, Wetherby i sur. (1988) utvrdili su da djeca urednog razvoja, u sve tri navedene faze jezičnog razvoja, češće iniciraju komunikaciju za određene komunikacijske funkcije, nego što odgovaraju na komunikacijske činove svojih komunikacijskih partnera. Također, iniciranje komunikacije značajno se

povećavalo od predjezične do verbalnih faza razvoja. Wetherby i sur. (1988) zaključuju da omjer iniciranja i odgovaranja na komunikacijske pokušaje može biti odraz djetetovog konverzacijskog stila, ali i konverzacijskog stila njegovog komunikacijskog partnera. No također, ukoliko djeca učestalo ne iniciraju komunikaciju, kada im je osigurano dovoljno poticajnih prilika, to može ukazivati na komunikacijski poremećaj. Isto tako, ukoliko djeca nisu odgovorljiva na komunikacijske pokušaje drugih, to osim na oštećenje sluha, može ukazivati i na djetetovo smanjeno obraćanje pozornosti i nezainteresiranost za komunikacijske partnere, odnosno na odstupanja u socijalnoj komunikaciji (Wetherby i sur., 1988).

Također, značajan pokazatelj razvoja socijalne komunikacije je i opseg različitih komunikacijskih funkcija. Upravo se kod djece s dijagnozom poremećaja iz spektra autizma (nadalje: djece sa PSA-om) uočava smanjena raznolikost komunikacijskih funkcija (Wetherby i Prutting, 1984). Osim toga, vrlo je bitno procijeniti i omjer imperativnih i deklarativnih funkcija u komunikaciji djeteta. Naime, ukoliko deklarativne funkcije prevladavaju nad imperativnima, radi se o tipičnom komunikacijskom obrascu. Dijete s tipičnim komunikacijskim obrascem češće ima društvenu potrebu dijeljenja iskustva s komunikacijskim partnerom, nego utilitarnu potrebu korištenja komunikacijskog partnera kao sredstva za postizanje određenog cilja, što ukazuje na zainteresiranost djeteta za socijalnu okolinu. Suprotno tome, kada kod djeteta prevladavaju imperativne nad deklarativnim komunikacijskim funkcijama (ili se deklarativne funkcije uopće ne pojavljuju u komunikaciji djeteta), radi se o atipičnom komunikacijskom obrascu (Ljubešić i Capanec, 2012). Atipični komunikacijski obrazac karakterističan je za djecu sa PSA-om (Wetherby i Prutting, 1984; Camaioni, Perucchini, Muratori, Parrini, Cesari, 2003; Shumway i Wetherby, 2009). Sve navedeno nije začuđujuće budući da su odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnim interakcijama jedno od ključnih obilježja poremećaja iz spektra autizma, te tako djeca sa PSA-om pokazuju smanjeni interes za socijalnu okolinu, odnosno za „dijeljenje“ s komunikacijskim partnerima (Ljubešić i Capanec, 2012). Više o poremećaju iz spektra autizma i njegovim obilježjima, posebno što se tiče obilježja komunikacije djece sa PSA-om, slijedi u narednim poglavljima.

1.1.2. Obilježja poremećaja iz spektra autizma (PSA)

Poremećaj iz spektra autizma (PSA) se, prema posljednjem izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5, APA, 2013), definira kao neurorazvojni poremećaj kojeg obilježavaju perzistentni deficiti u socijalnoj komunikaciji i

socijalnoj interakciji (Kriterij A – deficiti u socijalno-emocionalnoj uzajamnosti, neverbalnoj komunikaciji te deficiti u uspostavljanju, održavanju i razumijevanju socijalnih odnosa) te ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti (Kriterij B – stereotipni ili repetitivni motorički pokreti, korištenje predmeta ili govora, inzistiranje na rutinama i nefleksibilnost za promjene, interesi abnormalni po intezitetu ili fokusu te hiper- ili hiporeaktivnost na senzoričke podražaje ili pak, neobičan interes za iste). Kako bi se postavila dijagnoza PSA, prema dopuni priručnika DSM-5® Update (2020), trebaju biti zadovoljena sva tri Kriterija A te dva od četiri Kriterija B. Navedena dijagnostička obilježja (Kriteriji A i B) moraju biti prisutna od ranog djetinjstva i uzrokovati klinički značajna ograničenja ili teškoće u svakodnevnom funkcioniranju kako bi se zadovoljila dijagnoza PSA (Kriteriji C i D). Također, navedeni simptomi ne mogu se bolje objasniti općim razvojnim zaostajanjem ili intelektualnim razvojnim poremećajem (Kriterij E) (DSM-5, APA, 2013).

1.1.2.1. Socijalna komunikacija kod djece sa PSA-om

Kao što možemo vidjeti iz navedenih dijagnostičkih obilježja, poremećaj iz spektra autizma prožima veliki broj razvojnih područja, i to u različitoj mjeri za svakog pojedinca sa PSA-om, što PSA uistinu čini *spektrom* i rezultira velikom raznolikošću razvojnih profila djece sa PSA-om (Cepanec, Šimleša i Stošić, 2015).

Unatoč velike raznolikosti razvojnih profila djece sa PSA-om, bitno je naglasiti koliko su deficiti u socijalnoj komunikaciji i interakciji bitan diferencijalni simptom PSA. Neki autori (Marans, Rubin i Laurent, 2005; Charman i Baron Cohen, 2006) tvrde da su upravo deficiti u socijalnoj komunikaciji primaran simptom PSA koji je ključan za prepoznavanje, razumijevanje i razlikovanje ranih simptoma PSA od drugih razvojnih poremećaja. Kao ni za komunikaciju, ne postoji niti jedinstvena definicija za socijalnu komunikaciju. No, većina autora socijalnu komunikaciju promatra kao sposobnost odgovaranja na pokušaje interakcije od strane komunikacijskog partnera te učestalost iniciranja socijalne interakcije (Adamson, McArthur, Markov, Dunbar i Bakeman, 2001; Travis, Sigman i Ruskin, 2001; Bruinsma, Koegel i Koegel, 2004). Upravo je suštinsko obilježje poremećaja iz spektra autizma smanjena odgovorljivost i učestalost iniciranja socijalne komunikacije (DSM-5, APA, 2013).

No, postavlja se pitanje smanjuju li se ipak odstupanja u socijalnoj komunikaciji kod djece sa PSA-om u kasnijoj dobi ili kada imaju razvijenije verbalne sposobnosti. Jones i Schwartz (2009) daju negativan odgovor na to pitanje. Naime, u njihovom istraživanju

sudjelovale su kontrolna skupina – djeca tipičnoga razvoja kronološke dobi od 3.5 do 6 godina te skupina djece sa PSA-om kronološke dobi od 3.5 do 7 godina. Djeca sa PSA-om procijenjena su testom za procjenu ekspresivnog jezika - the Expressive One Word Picture Vocabulary Test-Revised (EOWPVT-R; Gardner 1990), a rezultati su pokazali da ta skupina djece sa PSA-om ne pokazuje klinički značajna odstupanja u jezičnoj proizvodnji. No, unatoč urednim jezičnim sposobnostima rezultati istraživanja Jonesa i Schwartz (2009) bili su konzistentni s ostalim istraživanjima – autori potvrđuju manjak i u odgovaranju (Adamson i sur., 2001; Doussard-Roosevelt, Joe, Bazhenova i Porges, 2003; Jones i Schwartz, 2009) i u iniciranju komunikacije (Bacon, Fein, Morris, Waterhouse Allen, 1998; MacDonald i sur. 2006; Jones i Schwartz, 2009) kod djece sa PSA-om u usporedbi s djecom tipičnoga razvoja. Međutim, treba naglasiti da su svi ovi autori koji su istraživali odgovaranje djece na pokušaje komunikacije od strane članova obitelji (Adamson i sur., 2001; Doussard-Roosevelt i sur., 2003; Jones i Schwartz, 2009) dobili dosta visoke postotke neodgovaranja, ignoriranja i/ili odbijanja komunikacijskog čina sugovornika ne samo kod djece sa PSA-om, već i kod djece tipičnoga razvoja. Naravno, i dalje postoje statistički značajne razlike u odgovaranju između djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om, ali treba primijetiti da ignoriranje/odbijanje pokušaja komunikacije članova obitelji nije u potpunosti izvan područja razvojno prikladnog ponašanja.

Nadalje, u usporedbi s djecom s jezičnim kašnjenjem i/ili nekim drugim razvojnim kašnjenjem Warreyn, Roeyers i de Groote (2005) navode da su djeca sa PSA-om relativno aktivna u iniciranju socijalne komunikacije sa svojim majkama. Ipak, rezultati tog istraživanja oprečni su rezultatima istraživanja kojeg su proveli Travis i sur. (2001) te Leekam i Ramsden (2006). Oni navode da djeca sa PSA-om rjeđe iniciraju komunikaciju od djece s drugim razvojnim kašnjenjima. No, bitno je napomenuti da se tu nije radilo o interakciji s majkama, već o interakciji s ispitivačem ili drugom djecom.

1.1.2.2. Komunikacijske funkcije kod djece sa PSA-om

Kao što je već navedeno, poznato je da djeca sa PSA-om pokazuju teškoće u „dijeljenju“ sa svojim komunikacijskim partnerima, odnosno pokazuju teškoće u korištenju deklarativnih komunikacijskih funkcija (komunikacijskih funkcija koje za cilj imaju podijeliti iskustvo s komunikacijskim partnerom, a ne koristiti komunikacijskog partnera kao sredstvo za dolazak do određenog cilja) (Camaioni i sur., 2003; Shumway i Wetherby, 2009). Iako djeca sa PSA-om pokazuju teškoće u korištenju deklarativnih funkcija, kao što je komentiranje, to

ne znači da one u potpunosti izostaju. Takve funkcije pojavljuju se u kasnijim razvojnim fazama kod djece sa PSA-om – ona ne koriste komentiranje u predjezičnoj fazi putem geste pokazivanja, pružanja predmeta i/ili vokaliziranja (Curcio, 1978; Wetherby i Prutting, 1984), već ona komentiranje usvajaju u naprednijim fazama jezičnog razvoja putem neposredne i odgođene eholalije (Prizant i Duchan, 1981; Prizant i Rydell, 1984). Dakle, za razliku od simultanog razvoja (ili razvoja u neznatnom vremenskom odmaku) različitih komunikacijskih funkcija kod djece tipičnoga razvoja, kod djece sa PSA-om različite komunikacijske funkcije razvijaju se neovisno jedna od druge, odnosno određene funkcije – imperativne komunikacijske funkcije, su lakše za djecu sa PSA-om i stoga se one pojavljuju ranije od drugih funkcija (Wetherby, 1986). Shumway i Wetherby (2009) još naglašavaju da je djeci sa PSA-om lakše komunicirati za funkcije socijalne interakcije u usporedbi s deklarativnim funkcijama, moguće jer funkcije socijalne interakcije uključuju dijadičke interakcije - između djeteta i komunikacijskog partnera, dok deklarativne funkcije uključuju trijadičke interakcije te tako zahtijevaju koordinaciju između predmeta i komunikacijskog partnera.

No, Jones i Schwartz (2009) ističu manjak istraživanja koja su se fokusirala na precizna sredstva, formu i funkciju komunikacijskih činova (i u iniciranju i u odgovaranju) kod djece sa PSA-om koja su verbalna. Tako su Jones i Schwartz u svom istraživanju (2009) utvrdili da djeca sa PSA-om rjeđe komuniciraju za funkciju komentiranja tijekom interakcije s članovima obitelji nego što to čine djeca tipičnoga razvoja. Komentar je osobno zapažanje koje se dijeli s komunikacijskim partnerom, pa se komentiranje može promatrati kao prilika za sugovornike koja otvara vrata za nastavak interakcije. Učinkovito komentiranje bilo bi ono nakon kojeg slijedi potvrda komunikacijskog partnera te, eventualno, dodatan partnerov komunikacijski čin kojim nastavlja interakciju (Jones i Schwartz, 2009). No, ne samo da su djeca sa PSA-om rjeđe inicirala komunikaciju za funkciju komentiranja, već su i puno rjeđe odgovarala na roditeljske pokušaje komentiranja u usporedbi s roditeljskim pitanjima i naredbama. Navedeno je posljedica teškoća koje djeca sa PSA-om iskazuju u ja-pa-ti izmjenama (eng. *turn-takingu*) (Jones i Schwartz, 2009).

Zaključno, jedno od ključnih obilježja djece sa PSA-om su odstupanja u socijalnoj komunikaciji i socijalnim interakcijama što sa sobom nosi kašnjenja i/ili odstupanja u razvoju intencijske i simboličke komunikacije, kao i odstupanja u iniciranju i odgovaranju na komunikacijske pokušaje za različite komunikacijske funkcije. Naime, djeca sa PSA-om rijetko iniciraju komunikaciju, a kada to rade onda je to ponajviše za imperativne svrhe. Upravo to prevladavanje imperativnih nad deklarativnim funkcijama ukazuje na atipični komunikacijski obrazac (Ljubešić i Capanec, 2012). Zanimljivo je zapitati se utječu li, osim

(a)tipičnosti komunikacijskog obrasca, i djetetov temperament i njegove osobine ličnosti, kao i osobine ličnosti roditelja na obilježja komunikacijskih izmjena između djeteta i roditelja.

1.2. OSOBINE LIČNOSTI

Već stoljećima ljudi su opisivani u smislu temperamenata. Čini se da smo skloni stavljati etikete jedni na druge i opisivati se pridjevima poput „pričljiv“, „tih“, „sramežljiv“, „otvoren“... Svaki put kada koristimo jednu od ovakvih riječi da bismo opisali druge oko sebe, govorimo o osobnosti – karakteristikama po kojima se ljudi razlikuju jedni od drugih, te o osobinama ličnosti – karakterističnim obrascima mišljenja, osjećaja i ponašanja ljudi (Diener i Lucas, 2019). Osim individualnih razlika, postoje još dva kriterija koja karakteriziraju osobine ličnosti: dosljednost i stabilnost. Dakle, ljudi se razlikuju jedni od drugih po osobinama ličnosti koje su dosljedne i stabilne tijekom vremena i u različitim situacijama (Caspi, Roberts i Shiner, 2005; Diener i Lucas, 2019).

Osobnost i osobine ličnosti pomno su proučavane još od Freuda i Junga koji su razlikovali introverte i ekstroverte (prema Jensen, 2016). Neki znanstvenici nastavili su tom tradicijom, dok su drugi odabrali alternativne načine da opišu karakteristike po kojima se ljudi razlikuju jedni od drugih. Najšire prihvaćena klasifikacija osobina ličnosti je petfaktorski model osobina ličnosti - „The Big Five“ ili “Five-Factor Model” (McCrae i Costa, 1987; Goldberg, 1990; Costa i McCrae, 1992; McCrae i John, 1992). Petfaktorski model osobina ličnosti sadrži pet dimenzija ličnosti, a to su: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost iskustvima, Ugodnost i Savjesnost. Svaka se dimenzija može promatrati kao kontinuum od jednog ekstrema do drugog (npr. visoka ekstraverzija do visoka introverzija), što znači da je svaki pojedinac smješten negdje na kontinuumu svake dimenzije. Također, svaka od tih velikih pet dimenzija ličnosti može se podijeliti na specifičnije jedinice osobnosti – facete, kako bi se dobila detaljnija analiza nečije osobnosti (Costa i McCrae, 1992). Iako se većina autora slaže oko velikih pet dimenzija ličnosti, ne postoji jedinstveni i široko prihvaćeni popis točnih faceta koje čine pet dimenzija ličnosti. Johnson (2014) navodi da svaka od velikih pet dimenzija ličnosti ima po šest faceta: Neuroticizam (sklonost čestom doživljavanju negativnih emocija kao što su ljutnja, zabrinutost i tuga, kao i interpersonalna osjetljivost) sadrži facete anksioznost, ljutnja, depresija, samosvjesnost, neumjerenost i ranjivost; Ekstraverzija (sklonost razgovorljivošću, društvenosti

i dominantnom stilu) sadrži facete sklonost prijateljstvu, društvenost, asertivnost, razina aktivnosti, traženje uzbuđenja i vedrina; Otvorenost iskustvima (sklonost uvažavanju nove umjetnosti, ideja, vrijednosti, osjećaja i ponašanja) sadrži facete mašta, umjetnički interesi, emocionalnost, sklonost pustolovinama, intelekt i liberalizam; Ugodnost (sklonost slaganju i suradnji s drugima više nego slijeđenju vlastitih mišljenja i izbora) sadrži facete povjerenje, moralnost, altruizam, sklonost suradnji, skromnost i suosjećajnost; Savjesnost (sklonost oprežnošću, dolasku na vrijeme na sastanke, slijeđenju pravila i marljivošću) sadrži facete samoeфикаsnost, urednost, pouzdanost, težnja za postignućem, samodisciplina i opreznost.

Kao što je već spomenuto, iako je petfaktorski model osobina ličnosti najšire prihvaćena klasifikacija osobina ličnosti, ona nije i jedina. Jedna od poznatijih klasifikacija osobina ličnosti je i Eysenckova (1947, 1990; prema McCroskey, Heisel i Richmond, 2001) teorija „Velikih tri“ („Big three“) koja obuhvaća ekstraverziju, neuroticizam i psihoticizam. Također, neki teoretičari osobina tvrde da postoje druge osobine ličnosti koje se ne mogu u potpunosti obuhvatiti petfaktorskim modelom – tako je nastao „HEXACO“ model osobina ličnosti (Ashton i Lee, 2007) koji, uz određene promjene u velikih pet dimenzija ličnosti, uvodi i šestu dimenziju – Iskrenost-Poniznost. Ljudi koji su visoko na ovoj šestoj dimenziji ličnosti su iskreni, pošteni i skromni, dok su oni nisko na ovoj dimenziji manipulativni, narcisoidni i egocentrični (Ashton i Lee, 2007).

Dakle, iako još uvijek postoje rasprave o točnom broju i sastavu osobina ličnosti koje bi bile najvažnije u razlikovanju među ljudima, važno je naglasiti da se teoretičari osobina slažu u tome da su osobine ličnosti važne za razumijevanje ponašanja ljudi, kao i da osobine ličnosti mogu imati široke posljedice na mnoga područja našega života (Roberts, Kuncel, Shiner, Caspi i Golberg, 2007). Tako se možemo zapitati utječu li osobine ličnosti i na komunikacijski stil i obrazac – hoće li osoba često komunicirati na određen način i za određene komunikacijske funkcije zbog svojih osobina ličnosti.

1.2.1. Osobine ličnosti i komunikacijski stil

Velika je šteta što postoji vrlo mali broj istraživanja koja se bave povezanošću osobina ličnosti i komunikacijskog stila, budući da bi vodeći model u istraživanjima osobina ličnosti – petfaktorski model (McCrae i Costa, 1987; Goldberg, 1990; Costa i McCrae, 1992; McCrae i John, 1992) mogao objasniti postojanje povezanosti između individualnih razlika u osobinama

ličnosti i određenih komunikacijskih ponašanja (Daly, 2011). Razlike u osobnosti utječu na to kako se pojedinci izražavaju (Koppensteiner i Grammer, 2011), pa tako i na to kako pojedinci komuniciraju (Jensen, 2016).

Tako je Jensen (2016) odlučio napraviti korak dalje u korištenju petfaktorskog modela osobina ličnosti u istraživanju komunikacije. Do tada je najviše istraživanja bilo usmjereno na dimenziju Ekstraverzija-Intraverzija (Siegman, 1987; Argyle, 1988; Lipka, 1998; La France, Heisel i Beatty, 2004; Daly, 2011), a Jensen (2016) se, osim na Ekstraverziju, fokusirao i na ostale četiri dimenzije osobina ličnosti iz petfaktorskog modela te je objasnio njihovu povezanost s određenim neverbalnim komunikacijskim ponašanjima. Naime, otkriveno je da je dimenzija Ekstraverzije povezana s dimenzijom kontakta (osobe koje su više na dimenziji Ekstraverzije stoje bliže komunikacijskom partneru i razmjenjuju kontakt očima pri konverzaciji) i dimenzijom ekspresivnosti (ekstravertiranije osobe preferiraju interakciju licem u lice, varijacije u tonu glasa, korištenje raznih gesti i facijalnih ekspresija tijekom konverzacije), što je u skladu i s prijašnjim istraživanjima (Argyle, 1988; de Vries, Bakker-Pieper, Konings i Schouten, 2013). Također, Jensen (2016) navodi da je dimenzija Otvorenost iskustvima povezana s niskim kontekstom u komunikaciji (osobe koje su visoko na dimenziji Otvorenosti iskustvima preferiraju verbalnu, izravnu i eksplicitnu komunikaciju koja se u maloj mjeri oslanja na kontekst), a suprotno tome, dimenzija Ugodnosti povezana je s visokim kontekstom u komunikaciji (osobe koje su visoko na dimenziji Ugodnosti preferiraju neizravni, implicitni i neverbalni komunikacijski stil koji se snažno oslanja na kontekst). Takav rezultat nije iznenađujuć budući da je dimenzija Otvorenosti iskustvima povezana s originalnošću, neovisnošću i autonomijom (Costa i McCrae, 1992), pa se očekuje da će takve osobe komunicirati na izravni način. Isto tako, budući da je dimenzija Ugodnosti povezana s blagošću i popustljivošću (McCrae i Costa, 2006; prema Jensen, 2016) nije iznenađujuće da će osobe koje se nalaze visoko na dimenziji Ugodnosti koristiti blaži pristup i imati neizravniji način komuniciranja. Što se tiče dimenzije Savjesnosti, Jensen (2016) je pronašao tri neočekivane spoznaje. Pojedinci koji se nalaze visoko na dimenziji Savjesnosti procjenjuju se kao pričljivi u većini situacija. Moguće objašnjenje za to moglo bi biti da, budući da je u većini društava poželjno razgovarati, odnosno pričanje je socijalna norma, a savjesnije osobe pokušavaju slijediti norme (Keltner, 2005), tako slijede i ovu socijalnu normu te su pričljivi u većini situacija. Nadalje, pojedinci koji su visoko na dimenziji Savjesnosti procjenjuju se direktnim komunikatorima što je možda u skladu s time što su savjesnije osobe učinkovite (Furnham, 2008; prema Jensen, 2016). Također, pronađena je snažna povezanost za koju nema

objašnjenja za sada, a to je da osobe visoko na dimenziji Savjesnosti navode da preferiraju stajati blizu sugovornika dok razgovaraju. Tako se može zaključiti da je konverzijski stil osoba koje su visoko na dimenziji Savjesnosti mješavina visoke ekspresivnosti i kontakta te niskog konteksta (direktni i verbalni stil komunikacije) (Jensen, 2016). No, dimenzija Savjesnosti vjerojatno bi se mogla bolje objasniti nekim drugim komunikacijskim stilom nego što je to dobiveno Jensenovim (2016) istraživanjem, a isto vrijedi i za dimenziju Neuroticizma. Naime, Jensen (2016) navodi da je dimenzija Neuroticizma povezana s nekim neverbalnim komunikacijskim ponašanjima, ali cijela slika zapravo ne pripada u točno određeni komunikacijski stil. Moglo bi se reći da su osobe koje su visoko na dimenziji Neuroticizma nisko na dimenziji ekspresivnosti, pomalo su rezervirane, odnosno preferiraju nisku razinu kontakta s komunikacijskim partnerom te su pomalo indirektni i implicitni (snažno se oslanjaju na kontekst u komunikaciji). Sve navedeno u skladu je s prijašnjim istraživanjima – Argyle (1988) navodi da je Neuroticizam povezan s niskom ekspresivnošću, a Keltner (2005) i Daly (2011) navode da se izbjegavajuća ponašanja, kao što je izbjegavanje kontakta očima, povezuju s Neuroticizmom.

Kao i za neverbalnu komunikaciju, većina istraživanja povezanosti verbalne komunikacije i petfaktorskog modela osobina ličnosti tiče se dimenzije Ekstraverzije. Otkriveno je da osobe visoko na dimenziji Ekstraverzije više pričaju, odnosno pričaju duže kada je njihov red u konverzijskoj izmjeni (Argyle, 1988). Također, za ekstravertiranije osobe otkriveno je da pričaju brže, glasnije, s kraćim pauzama i višim tonom glasa (Siegman, 1987; Lippa, 1998; La France i sur., 2004; Daly, 2011). Suprotno tome, introvertiranije i neurotičnije osobe koriste češće i duže pauze u govoru (Argyle, 1988). Također, neurotičnije osobe više oklijevaju u svom govoru te proizvode više govornih pogrešaka (Argyle, 1988).

Iz svega navedenog možemo zaključiti da naše osobine ličnosti utječu na to kako komuniciramo s drugima. No, bitno je naglasiti da se ta tvrdnja ne odnosi samo na odrasle – utjecaj osobina ličnosti vidljiv je već i od ranog djetinjstva. Naime, nekoliko autora (Belsky, 1984; Putnam, Sanson i Rothbart, 2002; Wilson i Durbin, 2012) navodi da su osobine ličnosti djeteta važna odrednica kvalitete dijadičkih interakcija između djeteta i roditelja. Sljedeće poglavlje fokusirat će se na takve dijadičke interakcije između djeteta i roditelja, točnije, na povezanost osobina ličnosti majke i komunikacije između majke i djeteta.

1.2.2. Osobine ličnosti majke i komunikacija između majke i djeteta

Vrlo malo istraživanja bavi se povezanošću osobina ličnosti majke i interakcije između majke i djeteta. Jedno od takvih istraživanja proveo je Cook (1980; prema Weininger, 1983). Osobine ličnosti majke procijenjene su pomoću *Differential Diagnostic Technique* (Weininger, 1987) – Diferencijalno-dijagnostičke tehnike – vizuo-motorički projektivni test, a interakcija majka-novorodenče promatrala se kroz dvije različite situacije: slobodna igra i situacija učenja. Cook (1980; prema Weininger, 1983) je zaključio da su majke, koje više mogu kontrolirati svoje agresivne impulse, manje nametljive i više poticajne pri interakciji sa svojim dojenčecom. Također, zaključeno je da su narcisoidnije majke više nametljive pri interakciji sa svojom novorođenčadi tijekom slobodne igre – više im nameću stvari koje trenutno nisu u djetetovom fokusu interesa, što nije pokazano u situaciji učenja (budući da je u toj situaciji nametljivost i poželjna). Dakle, kada je majkama dan specifičan zadatak, utjecaj narcisoidnosti se prividno povlači (Cook, 1980; prema Weininger, 1983).

Slično istraživanje proveo je i Teehan (1980; prema Weininger, 1983) u kojemu je majke iz uzorka podijelio u dvije grupe – Grupa 1 su bile majke koje su prema *Differential Diagnostic Technique* procijenjene kao osobe s dobro kontroliranim i diferenciranim osobinama ličnosti, dok su Grupu 2 činile majke koje su prema *Differential Diagnostic Technique* procijenjene kao više egocentrične i kao osobe koje imaju slabiju kontrolu nad svojim impulsima. Istraživanje (Teehan, 1980; prema Weininger, 1983) je pokazalo da su djeca majki Grupe 1 (majke koje dobro kontroliraju svoje impulse) značajno više ulazila u interakciju sa svojim majkama nego što su to radila djeca Grupe 2 (majke koje slabije kontroliraju svoje impulse i pokazuju egocentrične crte ličnosti) tijekom 12-ominutne slobodne igre i situacije učenja sa svojim majkama. Također, djeca majki Grupe 2 ulazila i izlazila su iz interakcije s majkom dva puta više nego što su to činila djeca majki iz Grupe 1. Nadalje, djeca narcisoidnijih majki (Grupa 2) manje su samostalno istraživala određene predmete interesa; češće bi imala tendenciju gledati svoje majke i slijediti njihove obrasce ponašanja, dok su djeca majki koje imaju veću kontrolu nad vlastitim impulsima i osjećajima (Grupa 1) sklonija samostalno istraživati igračke. Teehan (1980; prema Weininger, 1983) zaključuje da postoji povezanost između osobina ličnosti majke i stilova u ranoj interakciji između djeteta i majke – majke koje slabije kontroliraju svoje impulse i koje su narcisoidnije zbog svoje želje i potrebe da njihova djeca rade što one žele, utječu na to da su njihova djeca manje samostalna u interakcijama nego

djeca majki koje su dobre u kontroliranju vlastitih impulsa. Te majke su vještije prepoznale i slijedile potrebe svoje djece, pa su i sama djeca bila sigurnija u slijeđenju vlastitih interesa.

Nekoliko radova potvrdilo je povezanost određenih majčinih osobina ličnosti – samokritičnost i zavisnost (eng. *dependency*) i komunikacije između majke i djeteta (dojenčeta). Kaminer, Beebe, Jaffe, Kelly i Marquette (2007) u svom istraživanju dolaze do zaključka da majke koje su više zavisne u komunikaciji sa svojim četveromjesečnim bebama, više koriste maminski govor (eng. *infant-focused speech*), dok su one majke koje su samokritičnije sklone koristiti kritički, manje pozitivan način govora u komunikaciji sa svojim četveromjesečnim bebama. Osim utjecaja samokritičnosti i zavisnosti majki na njihove verbalne obrasce u komunikaciji s dojenčadi, potvrđen je utjecaj navedenih osobina ličnosti majke i na neverbalnu komunikaciju s dojenčadi. Mimika lica dvanaestomjesečne dojenčadi i njihovih majki tijekom zajedničke igre razlikovala se ovisno o tome koliko su majke bile zavisne i samokritične (Bromberg, Herbst-Paparne, Sossin, Beebe i Ward, 2016; Reale, Sossin, Beebe, Ward i Endres, 2012; prema Beebe i Lachmann, 2017). Beebe i sur. (2007) te Beebe i Lachmann (2017) također potvrđuju da gore navedene osobine ličnosti majke (samokritičnost i zavisnost) utječu na ponašanja majki i djece tijekom zajedničke interakcije. Naime, samokritičnije majke pokazale su smanjenu pozornost i smanjenu sposobnost upravljanja emocijama te su tako bile distancirane od dojenčadi, što je posljednično utjecalo na učinkovitost u interakciji kod dojenčadi. Suprotno tome, zavisnije majke i njihova dojenčad iskazali su recipročnu emocionalnu otvorenost (eng. *reciprocal emotional vigilance*) u zajedničkim interakcijama. Beebe i Lachmann (2017) naglašavaju da taj utjecaj osobina ličnosti majke na zajedničku komunikaciju između djeteta i majke djeluje kroz majčine, ali i djetetove doprinose. Dakle, oni naglašavaju da to nije izravni jednostrani „prijenos“ s majke na dijete, već zajednički kreiran proces – način na koji majčine osobine ličnosti utječu na dijete djelomično je uvjetovan djetetovim osobnim i interaktivnim obrascima koji pak, utječu na majčine osobne i interaktivne obrasce. Ta teorija u skladu je i s teorijom koju iznosi Sameroff (2010) – *ujedinjena* teorija razvoja (eng. *unified theory of development*) koja naglašava međusobnu povezanost osobnih i kontekstualnih čimbenika u razvoju djeteta.

Dakle, individualne razlike u osobinama ličnosti majki mogu utjecati na rane interakcije između djeteta i majki, odnosno mogu oblikovati načine na koje majke komuniciraju sa svojom djecom, što pak može imati posljedice na djetetov socijalni, komunikacijski i emocionalni razvoj. Osim utjecaja konverzacijskog stila majki na socijalni, komunikacijski i emocionalni razvoj djeteta, Rollins i Snow (1998) naglašavaju i utjecaj majčinog konverzacijskog stila na

razvoj gramatike kod djece tipičnog razvoja. Naime, rezultati njihovog istraživanja pokazuju da je veći doprinos majčinog konverzacijskog stila razvoju gramatike djece tipičnog razvoja od doprinosa djetetovih pragmatičkih sposobnosti. Djeca majki koje su više koristile djetetu usmjeren govor s manje direktiva, brže su napredovala u gramatičkom razvoju, čak i ako su njihove vještine u području pragmatike bile granične. No zanimljivo, pokazalo se da djeca sa PSA-om nisu osjetljiva na navedene aspekte majčinog konverzacijskog stila, odnosno kod djece sa PSA-om konverzacijski stil majke nema utjecaj na jezični razvoj (Rollins i Snow, 1998). Tako je jedan od ciljeva ovog diplomskog rada otkriti postoji li povezanost konverzacijskog stila majke, koji je uvjetovan majčinim osobinama ličnosti, s komunikacijskim obrascem djece – i tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om.

2. CILJEVI, POBLEMSKA PITANJA I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog diplomskog rada je utvrditi povezanost određenih osobina ličnosti majke i verbalnih komunikacijskih funkcija djeteta – i tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om, te utvrditi razlike u korištenju određenih verbalnih komunikacijskih funkcija između djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om.

Poznato je da djeca sa PSA-om pokazuju odstupanja u odgovaranju (Adamson i sur., 2001; Doussard-Roosevelt i sur., 2003; Jones i Schwartz, 2009) i iniciranju komunikacije (Bacon i sur., 1998; MacDonald i sur. 2006; Jones i Schwartz, 2009) te da imaju atipičan komunikacijski obazac (Wetherby i Prutting, 1984; Camaioni i sur., 2003; Shumway i Wetherby, 2009). No, malo se istraživanja fokusiralo na usporedbu specifičnih komunikacijskih funkcija kod djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om koja su verbalna. Tako su Jones i Schwartz (2009) utvrdili da djeca sa PSA-om rjeđe komuniciraju za funkciju komentiranja tijekom interakcije s članovima obitelji, nego što to čine djeca tipičnoga razvoja. Na temelju navedenoga, oblikovan je prvi problem istraživanja:

1. Utvrditi razliku u uporabi verbalne komunikacijske funkcije komentiranja između djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om tijekom polustrukturiranih aktivnosti s majkom.

Iz navedenog istraživačkog problema, slijedi prva hipoteza istraživanja:

H1: Djeca tipičnoga razvoja postizati će veći ukupni rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija komentiranja od djece s poremećajem iz spektra autizma (PSA-om) tijekom polustrukturiranih aktivnosti s majkom.

Djeca majki koje imaju dobru samokontrolu nad vlastitim impulsima značajno više ulaze u interakciju sa svojim majkama tijekom slobodne igre i situacije učenja, nego što to rade djeca majki s niskom samokontrolom (Teehan, 1980; prema Weininger, 1983). Budući da je osobina ličnosti Savjesnost povezana s visokim stupnjem samokontrole (Keltner, 2005; Roberts, Chernyshenko, Stark i Goldberg, 2005) postavlja se sljedeći istraživački problem ovog diplomskog rada:

2. Utvrditi za obje skupine ispitanika (i djecu tipičnoga razvoja i djecu sa PSA-om) postižu li djeca čije su majke više na domeni Savjesnosti veći rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja od djece čije majke postižu niži rezultat na domeni Savjesnosti.

Iz navedenog istraživačkog problema, slijedi druga hipoteza istraživanja:

H2: Djeca (u obje skupine – i tipičnoga razvoja i djeca sa PSA-om) čije su majke više na domeni Savjesnosti postizati će veći rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja od djece čije majke postižu niži rezultat na domeni Savjesnosti.

Ekstravertiranije osobe više pričaju (Argyle, 1988), a pričaju i glasnije i brže te sa kraćim pauzama između svojih iskaza (Siegman, 1987; Lippa, 1998; La France i sur., 2004; Daly, 2011), za razliku od introvertiranih osoba koje koriste duže pauze u svom govoru (Argyle, 1988). S obzirom na navedeno, očekuje se da će djeca majki koje su ekstravertiranije tijekom zajedničkih interakcija manje odgovarati na majčine komunikacijske činove budući da njihove majke koriste kraće pauze između vlastitih komunikacijskih činova, što će pak djeci onemogućiti potrebno vrijeme za odgovor. S obzirom na navedeno, oblikovan je i sljedeći istraživački problem:

3. Utvrditi za obje skupine ispitanika (i djecu tipičnoga razvoja i djecu sa PSA-om) postižu li djeca čije su majke više na domeni Ekstraverzije manji rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja od djece čije majke postižu niži rezultat na domeni Ekstraverzije.

Iz navedenog istraživačkog problema, slijedi treća hipoteza istraživanja:

H3: Djeca (u obje skupine – i tipičnoga razvoja i djeca sa PSA-om) čije su majke više na domeni Ekstraverzije postizati će manji rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja od djece čije majke postižu niži rezultat na domeni Ekstraverzije.

Što se tiče ostale tri velike dimenzije ličnosti iz petfaktorskog modela osobina ličnosti – Neuroticizma, Otvorenosti iskustvima i Ugodnosti, nisu rađena istraživanja na temu povezanosti tih osobina ličnosti majke i komunikacijskog obrasca djeteta. Manjak istraživanja na tu temu potaknuo je oblikovanje i četvrtog, eksploratornog, problema istraživanja:

4. Utvrditi za obje skupine ispitanika (i djecu tipičnoga razvoja i djecu sa PSA-om) kakve rezultate postižu djeca čije su majke više na dimenzijama Neuroticizma, Otvorenosti iskustvima i Ugodnosti u broju komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak sudionika

U istraživanju je sudjelovalo sveukupno 40-ero djece i njihove majke, a taj uzorak je podijeljen na 20-ero djece tipičnoga razvoja i njihove majke te 20-ero djece s utvrđenom dijagnozom poremećaja iz spektra autizma (PSA) i njihove majke. Što se tiče spola djece, uglavnom je prevladavao muški spol – u skupini djece tipičnoga razvoja bilo je 14 dječaka i 6 djevojčica, a u skupini djece s dijagnozom PSA bilo je 17 dječaka i 3 djevojčice. Djeca tipičnoga razvoja bila su kronološke dobi od 19 do 27 mjeseci ($M=23,6$; $SD=2,31$), a djeca sa PSA-om bila su nešto više kronološke dobi – od 23 do 56 mjeseci ($M=41,6$; $SD=9,16$). Dakle, dvije skupine djece nisu izjednačene prema spolu i kronološkoj dobi, već prema veličini rječnika od 100 do 400 riječi. Upravo zato što se ta jezična razina očekuje kasnije kod djece sa PSA-om (Luyster, Lopez i Lord, 2007), ona su nešto više kronološke dobi. Za istraživanje je bilo bitno ujednačiti djecu po jezičnom razvoju kako bi se isključio utjecaj eventualnih jezičnih teškoća na kvalitetu korištenja verbalnih komunikacijskih funkcija djeteta u interakciji sa svojim majkama. Također, isključujući faktor za obje skupine djece bila je višejezičnost u obitelji te postojanje genetskih sindroma i/ili senzoričkih i motoričkih oštećenja.

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni podatci sudionika podijeljenih u dvije skupine – djeca tipičnoga razvoja (TR) i djeca s utvrđenom dijagnozom poremećaja iz spektra autizma (PSA). Podatci prikazuju ukupan broj djece, kao i broj djece muškog i ženskog spola za obje skupine te najmanju, najvišu i prosječnu vrijednost i standardnu devijaciju za kronološku dob izraženu u mjesecima.

Tablica 1. *Obilježja sudionika – djece TR i djece sa PSA-om*

SKUPINE DJECE			
N		DJECA TR	DJECA SA PSA-OM
		20	20
SPOL	M	14	17
	Ž	6	3
DOB	Min.	19	23
	Max.	27	56
	M	23,6	41,6
	SD	2,31	9,16

3.2. Način prikupljanja podataka

Sudionici ovog istraživanja čine dio nešto većeg uzorka sudionika prikupljenog u svrhu istraživanja unutar doktorskog rada mag. logoped. Rosandić Grgić na temu *Međudnos komunikacijskih funkcija, jezičnog unosa i jezične proizvodnje u ranom tipičnom razvoju i poremećaju iz spektra autizma*. Sudionici su prikupljeni putem poziva raznim vrtićima, centrima i ustanovama za pružanje rane intervencije pri čemu su logopedi zaposleni u navedenim ustanovama sudjelovali u odabiru potencijalnih sudionika istraživanja na temelju kriterija za uključivanje u istraživanje – veličina rječnika i pripadnost skupini (tipičan razvoj ili sumnja na PSA). Majke odabrane djece koje su bile zainteresirane za istraživanje ispunile su informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju te Komunikacijsku razvojnu ljestvicu (KORALJE) – Riječi i rečenice. Djeca čija je veličina ekspresivnog rječnika prema ljestvici KORALJE od 100 do 400 riječi, sudjelovala su u daljnjim istraživačkim postupcima u svrhu konačne selekcije sudionika. Sva djeca sudjelovala su u procjeni kognitivnog statusa podljestvicom *Vizualna recepcija* Mulleninih ljestvica ranog učenja pri čemu su trebala imati uredno postignuće (najmanje šira donja granica urednog postignuća) za uključivanje u istraživanje. Zatim se djeci sa sumnjom na dijagnozu PSA ili već otprije postavljenom dijagnozom potvrdila navedena dijagnoza Opservacijskim protokolom za dijagnostiku autizma – ADOS-om-2 te dodatnom provjerom kriterija prema DSM-u-5 (APA, 2013). Također, djeci tipičnoga razvoja se na temelju istih istraživačkih postupaka odbacila dijagnoza PSA. Tako se formirao konačan sastav sudionika koji zadovoljavaju ulazne kriterije istraživanja – 30 djece tipičnog razvoja i 30 djece s dijagnozom PSA, od kojih je za ovo istraživanje u svrhu diplomskog rada uključeno 20 djece tipičnoga razvoja i njihove majke te 20 djece sa PSA-om i njihove majke.

3.3. Mjerni instrumenti i način provedbe istraživanja

Podatci o komunikacijskom obrascu djece, točnije o verbalnim komunikacijskim funkcijama djece iz obje skupine dobili su se analizirajući svaki djetetov iskaz pomoću transkripata konstruiranih na temelju videozapisa polustrukturiranih interakcija između djece i majki. Navedeni videozapisi trajali su prosječno 20 minuta za djecu tipičnog razvoja i njihove majke te prosječno 30 minuta za djecu sa PSA-om i njihove majke. Takva je razlika u trajanju videozapisa uzeta zbog oskudnije jezične proizvodnje djece sa PSA-om pa su se na taj način

nastojali dobiti transkripti izjednačeni po broju riječi za obje skupine djece. Polustrukturirane interakcije između djece i majki dobivene su provedbom i snimanjem Protokola dječje igre (eng. *The Communication Play Protocol - CPP*) (Adamson i Bakeman, 2016) koji se sastoji od šest scenarija (aktivnosti/igre) u trajanju po otprilike pet minuta: *galerija, glazbeni festival, izmjene uloga, pomozi, skriveni predmeti i želim*. Svaki od šest scenarija obuhvaća različiti kontekst koji djecu prirodno potiče na korištenje neke od tri skupine komunikacijskih funkcija tipičnih za rani razvoj djeteta: imperativne i deklarativne funkcije te funkcije za socijalnu interakciju (Bruner, 1981; Shumway i Wetherby, 2009). Komunikacijski uzorci djece i majki transkribirani su u računalnom programu za obradu dječjeg jezika CLAN (eng. Computerized Language Analysis) te analizirani i kodirani prema sustavu CHAT (eng. Codes for the Human Analyses of Transcripts) (MacWhinney, 2000). Transkribirani dječji iskazi odijeljeni su u komunikacijske jedinice, a svakoj komunikacijskoj jedinici, odnosno djetetovom iskazu dodijeljen je kod pojedine komunikacijske funkcije prema klasifikaciji Wetherby (1986) i Wetherby i sur. (1988) (Prilog 1). Naime, komunikacijske funkcije najprije su podijeljene na interaktivne i neinteraktivne verbalne funkcije pri čemu su interaktivne verbalne funkcije definirane kao one u kojima je dijete usmjerilo svoj iskaz prema majci što se očitovalo uspostavljenim kontaktom očima, položajem tijela okrenutim prema majci ili ostvarivanjem fizičkog kontakta te čekanjem odgovora/reakcije majke što se očitovalo gledanjem u majku, oklijevanjem ili ustrajavanjem u komunikacijskom činu (Wetherby 1986; Wetherby i sur., 1988). Suprotno tome, neinteraktivne komunikacijske funkcije bile su dodijeljene iskazima koji nisu bili usmjereni na majku, već su djetetu služili za vježbu, samostimulaciju, usmjeravanje vlastitih radnji, označavanje/imenovanje predmeta ili događaja u fokusu pažnje te za izražavanje emocionalne reakcije na događaj ili situaciju (Wetherby, 1986). Nadalje, interaktivne komunikacijske funkcije podijelile su se na funkcije iniciranja i funkcije odgovaranja pri čemu su funkcije iniciranja bile one funkcije pri kojima dijete spontano proizvodi komunikacijski čin, odnosno prije toga se ne javlja majčin komunikacijski čin, a suprotno tome, funkcije odgovaranja bile su dodijeljene djetetovim iskazima koji su nastali kao rezultat prethodnog majčinog komunikacijskog čina (Wetherby i sur., 1988). Tako su u funkcije iniciranja ulazile sljedeće funkcije: traženje predmeta, traženje aktivnosti/pomoći, komentiranje, traženje informacije, pojašnjavanje i funkcije socijalne interakcije. Funkcijama odgovaranja pripadale su funkcije: odgovaranje na pitanje, nadovezivanje, imitacija te odbijanje/protestiranje.

Podatci o osobinama ličnosti majki djece iz obje skupine dobili su se bodovanjem upitnika za procjenu osobina ličnosti IPIP-NEO-120 (International Personality Item Pool-NEO-120; Johnson, 2014) kojeg su majke same ispunile putem online poveznice. Taj upitnik skraćena je verzija upitnika IPIP-NEO-300 (Goldberg, 1999) koji mjeri slične konstrukte kao i NEO PI-R upitnik (Costa i McCrae, 1992). IPIP-NEO-120 sastoji se od 120 čestica kojima se procjenjuje pet dimenzija ličnosti petfaktorskog modela: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost iskustvima, Ugodnost i Savjesnost. Svaka dimenzija ima 6 faceta koje se sastoje od 4 čestice. Čestice su prezentirane u obliku izjavnih tvrdnji, a ispitanici određuju u kojoj se mjeri slažu/ne slažu s tvrdnjom koristeći se pritom Likertovom skalom prema sljedećem tumačenju: 1 – potpuno netočno, 2 – uglavnom netočno, 3 – niti točno niti netočno, 4 – uglavnom točno, 5 – potpuno točno.

3.4. Metode obrade podataka

Za obradu podataka koristio se statistički program IBM SPSS Statistics 27 i Microsoft Office Excel 2016. Pomoću Microsoft Office Excela 2016 izračunat je broj svake komunikacijske funkcije (traženje predmeta, traženje aktivnosti/pomoći, komentiranje, traženje informacije, pojašnjavanje, funkcije socijalne interakcije, odgovaranje na pitanje, nadovezivanje, imitacija te odbijanje/protestiranje) za svako dijete, zatim broj komunikacijskih funkcija po skupinama – funkcije iniciranja, funkcije odgovaranja (koje su obje interaktivne funkcije) te neinteraktivne funkcije i, naposljetku, ukupan broj komunikacijskih funkcija za pojedino dijete unutar svakog transkripta videozapisa polustrukturiranih aktivnosti između majke i djeteta. Ti podatci o komunikacijskim funkcijama djeteta, kao i podatci o osobinama ličnosti majki uneseni su u SPSS program te su obrađeni deskriptivnom statistikom, neparametrijskim statističkim testom – *Mann-Whitneyevim U testom* i korelacijskom analizom – *Spearmanov koeficijent korelacije*. Rezultati su prikazani tablično.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

4.1. Verbalne komunikacijske funkcije kod djece TR i djece sa PSA-om

U Tablici 2 prikazani su rezultati o ukupnom govornom uzorku djece iz obje skupine (djeca tipičnoga razvoja – TR i djeca sa poremećajem iz spektra autizma – PSA-om) koji se odnosi na ukupni broj iskaza koje je svako dijete proizvelo tijekom svih šest snimanih aktivnosti između djeteta i majke. Zatim, prikazani su rezultati broja dvaju skupina komunikacijskih funkcija – funkcija odgovaranja i funkcija iniciranja iz ukupnog govornog uzorka djece. Također, unutar skupine komunikacijskih funkcija iniciranja (traženje predmeta, traženje aktivnosti/pomoći, komentiranje, traženje informacije, pojašnjavanje i funkcije socijalne interakcije) prebrojan je i prikazan ukupan broj funkcija komentiranja za svako dijete iz obje skupine.

U Tablici 3 prikazani su deskriptivni podatci za broj određenih verbalnih komunikacijskih funkcija – funkcija odgovaranja, funkcija iniciranja i funkcije komentiranja odijeljeni za dvije skupine ispitanika – djeca TR (N = 20) i djeca sa PSA-om (N = 20). Prikazani su broj (N), minimalna (Min.), maksimalna (Max.) i prosječna vrijednost (M) te standardna devijacija (SD) za sve tri skupine komunikacijskih funkcija u govornom uzorku obje skupine djece.

Tablica 2. *Prikaz rezultata broja određenih verbalnih komunikacijskih funkcija (funkcija odgovaranja, funkcija iniciranja i funkcije komentiranja) u ukupnom govornom uzorku djece podijeljene po skupinama – djeca TR i djeca sa PSA-om*

Skupina djece	Ukupan broj iskaza	Funkcije odgovaranja u ukupnom broju iskaza	Funkcije iniciranja u ukupnom broju iskaza	Funkcija komentiranja u ukupnom broju iskaza
01_TR	335	127	170	27
02_TR	157	96	31	13
03_TR	176	91	60	13
04_TR	115	61	38	13
05_TR	150	60	58	6
06_TR	204	118	41	14
07_TR	259	130	79	17
08_TR	147	62	52	6
09_TR	212	124	48	9
10_TR	142	80	37	9
11_TR	294	184	82	5
12_TR	275	128	95	20
13_TR	419	233	95	17
14_TR	221	116	80	17
15_TR	295	216	35	13
16_TR	188	136	27	10
17_TR	221	144	34	11
18_TR	281	172	52	7
19_TR	122	59	27	4
20_TR	225	133	36	9
01_PSA	103	41	26	4
02_PSA	408	225	62	12
03_PSA	204	169	14	3
04_PSA	269	199	43	4
05_PSA	215	137	44	12
06_PSA	220	164	27	3
07_PSA	208	110	49	9
08_PSA	184	74	26	1
09_PSA	341	255	39	20
10_PSA	151	80	20	7
11_PSA	271	167	64	7
12_PSA	172	113	32	2
13_PSA	355	173	142	20
14_PSA	175	105	45	1
15_PSA	184	142	14	1
16_PSA	98	49	16	5
17_PSA	205	109	45	4
18_PSA	129	55	28	6
19_PSA	101	46	15	3
20_PSA	121	90	18	9

Tablica 3. Deskriptivna statistika za ukupni broj triju skupina verbalnih komunikacijskih funkcija – komunikacijske funkcije odgovaranja, iniciranja te komunikacijska funkcija komentiranja usporedno za skupinu djece TR i skupinu djece sa PSA-om

Verbalne komunikacijske funkcije	N		Min.		Max.		M		SD	
	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA
Funkcije odgovaranja	20	20	59	41	233	255	123,5	125,2	49,72	61,21
	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA
Funkcije iniciranja	20	20	27	14	170	142	58,9	38,5	34,27	28,82
	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA
Funkcija komentiranja	20	20	4	1	27	20	12,0	6,7	5,69	5,65
	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA	TR	PSA

Iz Tablica 2 i 3 možemo vidjeti da, iako se prosječna vrijednost za broj funkcija odgovaranja između djece TR i djece sa PSA-om ne razlikuje previše, štoviše ona je čak i nešto viša za djecu sa PSA-om što je suprotno dosadašnjim istraživanjima (Adamson i sur. 2001; Doussard-Roosevelt i sur., 2003; Jones i Schwartz, 2009), prosječne vrijednosti broja komunikacijskih funkcija iniciranja, u koju spada i komunikacijska funkcija komentiranja, dosta su veće za djecu tipičnoga razvoja nego za djecu sa PSA-om, a to je u skladu s prijašnjim istraživanjima (Bacon i sur., 1998; MacDonald i sur. 2006; Jones i Schwartz, 2009). Kako bi se utvrdili rezultati istraživanja Jonesa i Schwartz (2009), kao i prvi problem i hipoteza ovoga istraživanja, odnosno kako bi se utvrdila razlika u uporabi verbalne komunikacijske funkcije komentiranja između djece tipičnog razvoja i djece sa PSA-om proveden je *Mann-Whitneyev U* test za 2 nezavisna uzorka. Rezultati su prikazani u Tablici 4.

Tablica 4. Testiranje značajnosti razlika u broju verbalnih komunikacijskih funkcija komentiranja u ukupnom govornom uzorku djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om neparametrijskim Mann-Whitneyevim U testom

Ukupni broj verbalnih funkcija komentiranja u ukupnom govornom uzorku	Srednji rang	Suma Rangova	Mann-Whitney U	p
Djeca TR	26,25	525,00	85,000	0,002
Djeca sa PSA-om	14,75	295,00		

Iz rezultata u Tablici 4 možemo vidjeti da, na temelju srednjeg ranga za obje skupine djece, skupina djece tipičnog razvoja u prosjeku ima višu razinu rangova. Budući da veća vrijednost izmjerenih rezultata ovdje označava uporabu većeg broja verbalnih funkcija komentiranja u ukupnom govornom uzorku, to znači da djeca tipičnoga razvoja postižu veći ukupni rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija komentiranja od djece sa PSA-om tijekom polustrukturiranih aktivnosti s majkom. Dakle, *Mann-Whitneyevim U* testom utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u uporabi verbalne komunikacijske funkcije komentiranja između djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om tijekom polustrukturiranih aktivnosti s majkom na razini značajnosti od 1% ($p = 0,002$; $p < 0,01$), čime se **prva hipoteza (H1) ovoga istraživanja potvrđuje.**

Potvrda prve hipoteze ovog istraživanja u skladu je s već spomenutim istraživanjem Jonesa i Schwartza (2009) čije se istraživanje, između ostaloga, također fokusiralo na specifičnu komunikacijsku funkciju – komentiranje. Rezultati toga istraživanja također pokazuju da djeca sa PSA-om manje komuniciraju za funkciju komentiranja tijekom interakcije s članovima obitelji nego što to čine djeca tipičnoga razvoja, što nije neobično budući da je funkcija komentiranja jedna od funkcija kojima dijelimo iskustvo s komunikacijskim partnerima (deklarativne funkcije), a za koje je već davno utvrđeno da djeca sa PSA-om pokazuju teškoće u razumijevanju i korištenju istih (Camaioni i sur., 2003; Shumway i Wetherby, 2009). Jones i Schwartz (2009) također navode da je smanjeno iniciranje komunikacije za funkciju komentiranja kod djece sa PSA-om posljedica teškoća koje djeca sa PSA-om iskazuju u ja-pa-ti izmjenama (eng. *turn-takingu*). Tako bi rezultat ovog istraživanja,

kao i istraživanja Jonesa i Schwartz (2009) mogao služiti kao podsjetnik stručnjacima da bi, budući da je jedan od ciljeva intervencije u području socijalne komunikacije poboljšati tu socijalnu prirodu diskursa putem češćih ja-pa-ti izmjena (*turn-taking*) (Wetherby, 1986), poželjno bilo što više komentirati te tako omogućiti djetetu što više prilika za odgovor na komentar. Djeca tipičnoga razvoja imitacijom usvajaju puno socijalno poželjnih ponašanja, ali djeca sa PSA-om rijetko iskazuju spontane, smislene i socijalno usmjerene imitacije tuđih vokalizacija, radnji s objektima i pokreta tijela (Dawson Meltzoff, Osterling i Rinaldi, 1998; Smith i Bryson, 1998; Hobson i Lee, 1999; Aldridge, Stone, Sweeney i Bower, 2000). Stoga se u učenju komentiranja djece sa PSA-om ne bismo trebali osloniti na usvajanje komentiranja imitacijom, već bismo im trebali pružiti eksplicitne upute o tome kako komentirati, a navedene upute bi bilo potrebno postepeno smanjivati i, naposljetku, ukloniti (Jones i Schwartz, 2009). Isto tako, pri učenju komentiranja djeci sa PSA-om potrebno je pružiti pragmatički prikladne posljedice komentiranja – usmjeravanje pozornosti na predmet ili događaj koji se komentira gledanjem u njega, pokazivanjem na njega i/ili pružanjem semantički prikladnog iskaza o predmetu komentiranja (Wetherby, 1986).

4.2. Osobine ličnosti majki djece tipičnoga razvoja i majki djece sa PSA-om

Za ispitivanje osobina ličnosti majki djece iz obje skupine (TR i PSA) koristio se IPIP-NEO-120 upitnik. U Tablici 5 prikazani su deskriptivni podatci za svih pet domena upitnika. Podatci su prikazani usporedno za majke djece tipičnoga razvoja i majke djece sa PSA-om.

Tablica 5. Deskriptivna statistika za sve domene IPIP-NEO-120 upitnika za majke djece tipičnoga razvoja i majke djece sa PSA-om.

Razvoj djeteta majke	Domene	N	Min.	Max.	M	SD
TR	Neuroticizam	20	1,33	3,67	2,5	,66
	Ekstraverzija	20	2,75	4,04	3,5	,39
	Otvorenost iskustvima	20	2,50	4,13	3,4	,48
	Ugodnost	20	3,63	4,71	4,1	,26
	Savjesnost	20	2,92	4,67	3,9	,46
PSA	Neuroticizam	20	2,17	4,08	3,0	,52
	Ekstraverzija	20	2,04	4,25	3,3	,64
	Otvorenost iskustvima	20	2,63	3,71	3,2	,33
	Ugodnost	20	2,96	4,46	3,9	,39
	Savjesnost	20	2,67	4,29	3,8	,43

Iz Tablice 5 vidljivo je da obje skupine sudionika postižu najviše prosječne vrijednosti na domeni Ugodnosti, a najniže na domeni Neuroticizma. Također, obje skupine sudionika postižu više prosječne vrijednosti na dimenziji Savjesnosti, dok su prosječne vrijednosti na dimenzijama Ekstraverzija i Otvorenost iskustvima nešto niže za obje skupine. No, može se primijetiti da su prosječne vrijednosti za sve domene osobina ličnosti nešto više kod majki djece tipičnoga razvoja, osim za domenu Neuroticizma čija je prosječna vrijednost viša za majke djece sa PSA-om. Ako se prisjetimo da se osobina ličnosti Neuroticizam odnosi na sklonost čestom doživljavanju negativnih emocija kao što su ljutnja, zabrinutost i tuga, kao i

interpersonalna osjetljivost, možemo zaključiti da dobiveni rezultati deskriptivne statistike nisu iznenađujući budući da su prijašnja istraživanja potvrdila da su majke djece sa PSA-om izložnije stresnim situacijama u smislu da briga za dijete sa PSA-om predstavlja specifične i stresne izazove koji utječu na život obitelji na razne načine, pa tako dovode i do više razine stresa, depresije i anksioznosti kod majki djece sa PSA-om (Bristol i Schopler, 1983; Koegel i sur., 1992; Boyd, 2002; Hastings, 2003; Duarte, Bordin, Yazigi i Mooney, 2005; Hayes i Watson, 2013). Uz to, Yamada i sur. (2007) navode da, iako nema nikakvih prijašnjih istraživanja koja ukazuju na izravnu povezanost razine stresa roditelja i njihovih osobina ličnosti, moguće je da postoji visoka pozitivna korelacija između osobine ličnosti Neuroticizma i razine emocionalnoga stresa kod roditelja djece sa PSA-om. No, od navoda Yamade i sur. (2007), provedeno je istraživanje kojim se dokazalo da majke djece s različitim razvojnim odstupanjima (pa tako i majke djece sa PSA-om) izvještavaju o manjim razinama stresa ukoliko majke sebe procjenjuju manje neurotičnima, a više ekstravertiranijima i otvorenijima iskustvima (Burke i Hodapp, 2014). Upravo su u istraživanju za ovaj diplomski rad majke djece tipičnoga razvoja bile takvog profila osobina ličnosti – niže na dimenziji Neuroticizma, a više na dimenzijama Ekstraverzija i Otvorenost iskustvima (ali i na dimenzijama Ugodnosti i Savjesnosti) od majki djece sa PSA-om.

U Tablicama 6 i 7 prikazani su deskriptivni podatci za svih šest faceta dvaju domena ličnosti na koje se ovo istraživanje posebno osvrnulo kroz druge dvije hipoteze (H2 i H3) rada – domene Savjesnost i Ekstraverzija. Prisjetimo se, Savjesnost (sklonost oprežnošću, dolasku na vrijeme na sastanke, slijedenju pravila i marljivošću) sadrži facete samoefikasnost, urednost, pouzdanost, težnja za postignućem, samodisciplina i opreznost, a Ekstraverzija (sklonost razgovorljivošću, društvenosti i dominantnom stilu) sadrži facete sklonost prijateljstvu, društvenost, asertivnost, razina aktivnosti, traženje uzbuđenja i vedrina.

Tablica 6. Deskriptivna statistika za sve facete domene Savjesnost za majke djece tipičnoga razvoja i majke djece sa PSA-om.

Razvoj djeteta majke	Facete domene Savjesnost	N	Min.	Max.	M	SD
TR	Samoefikasnost	20	2,75	4,75	3,8	,55
	Urednost	20	1,50	5,00	3,7	1,22
	Pouzdanost	20	3,75	5,00	4,4	,46
	Težnja za postignućem	20	2,75	5,00	3,7	,66
	Samodisciplina	20	2,75	5,00	3,7	,59
	Opreznost	20	2,00	5,00	3,8	,90
PSA	Samoefikasnost	20	2,25	4,75	3,7	,58
	Urednost	20	2,25	5,00	3,6	,86
	Pouzdanost	20	2,75	5,00	4,3	,60
	Težnja za postignućem	20	2,25	5,00	3,8	,65
	Samodisciplina	20	2,75	4,75	3,8	,62
	Opreznost	20	2,00	5,00	3,5	,73

Kao što je već rečeno, obje skupine sudionika – i majke djece tipičnoga razvoja i majke djece sa PSA-om imaju nešto više prosječne vrijednosti na domeni Savjesnosti, a posebno na faceti Pouzdanost što upućuje na to da se majke djece iz obje skupine procjenjuju visoko pouzdanim osobama. S obzirom na prosječne vrijednosti ostalih faceta ove domene ličnosti, može se zaključiti da se obje skupine sudionika smatraju samoefikasnim, urednim i opreznim osobama koje imaju visoku samodisciplinu i težnju za postignućem (Tablica 6).

Tablica 7. Deskriptivna statistika za sve facete domene Ekstraverzija za majke djece tipičnoga razvoja i majke djece sa PSA-om.

Razvoj djeteta majke	Facete domene Ekstraverzija	N	Min.	Max.	M	SD
TR	Sklonost prijateljstvu	20	1,75	4,75	4,1	,76
	Društvenost	20	2,25	4,75	3,5	,80
	Asertivnost	20	2,50	4,75	3,6	,60
	Razina aktivnosti	20	2,50	4,50	3,5	,60
	Traženje uzbuđenja	20	1,50	4,00	2,4	,72
	Vedrina	20	2,50	5,00	3,9	,60
PSA	Sklonost prijateljstvu	20	1,75	5,00	3,6	,96
	Društvenost	20	1,00	5,00	3,2	1,12
	Asertivnost	20	2,50	4,25	3,5	,55
	Razina aktivnosti	20	2,75	4,75	3,6	,52
	Traženje uzbuđenja	20	1,00	4,00	2,1	,78
	Vedrina	20	1,75	5,00	3,6	,80

Iako se majke djece iz obje skupine ne procjenjuju posebno visokima na domeni Ekstraverzije, ona će biti bitna za treću hipotezu (H3) ovoga istraživanja te su zato u Tablici 7 prikazani deskriptivni podatci za sve facete domene Ekstraverzije. Iz rezultata u Tablici 7 može se primijetiti da su najviše prosječne vrijednosti za obje skupine sudionika postignute na faceti Sklonost prijateljstvu, a najniže na faceti Traženje uzbuđenja te se analizom svih faceta zaključuje da su obje skupine sudionika ovog istraživanja vedre osobe sklone prijateljstvu, ali manje sklone traženju uzbuđenja.

4.3. Povezanost osobina ličnosti majke i komunikacijskih funkcija djeteta (TR i sa PSA-om)

Kako bi se provjerila druga hipoteza (H2) ovoga istraživanja, odnosno kako bi se za obje skupine ispitanika (djecu tipičnoga razvoja i njihove majke te djecu sa PSA-om i njihove majke) utvrdilo postižu li djeca čije su majke više na domeni Savjesnosti veći rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja od djece čije majke postižu niži rezultat na domeni Savjesnosti, ispitana je povezanost majčinih prosječnih vrijednosti na domeni Savjesnosti i djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja Spearmanovim testom korelacije (Tablica 8). Podatci su prikazani odvojeno za djecu tipičnoga razvoja i njihove majke te djecu sa PSA-om i njihove majke.

Tablica 8. *Korelacijska matrica za varijablu Savjesnosti majke i varijablu ukupnog broja verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja djeteta*

Razvoj djeteta			Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja u ukupnom govornom uzorku djeteta
TR	Prosječna vrijednost na domeni Savjesnost kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	,120
		p	,614
PSA	Prosječna vrijednost na domeni Savjesnost kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	,416
		p	,068

Iz rezultata u Tablici 8 može se iščitati da **ne postoji statistički značajna povezanost** između majčinih prosječnih vrijednosti na domeni Savjesnosti i djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja ni u jednoj skupini ispitanika – TR ($p > 0,05$) i PSA ($p > 0,05$) te se zato **druga hipoteza (H2) ovoga istraživanja može odbaciti**. Dakle, rezultati ovoga istraživanja nisu u skladu s rezultatima istraživanja Teehana (1980; prema Weininger, 1983) koji je utvrdio da djeca majki koje imaju dobru samokontrolu (a prema Keltneru (2005) i Robertsu i sur. (2005) dimenzija ličnosti Savjesnost je povezana s visokim stupnjem samokontrole) nad vlastitim impulsima značajno više ulaze u interakciju sa svojim majkama tijekom slobodne igre i situacije učenja, nego što to rade djeca majki s niskom samokontrolom.

Zanimljivo, iako Teehan (1980; prema Weininger, 1983) govori o pozitivnoj povezanosti majčine dobre samokontrole (koja je visoko povezana sa savjesnošću) i djetetovog *iniciranja* komunikacije s majkom, analizirajući podatke tijekom ovog istraživanja primijećena je statistički značajna pozitivna povezanost prosječnih rezultata na domeni Savjesnosti majke i ukupnog broja verbalnih funkcija *odgovaranja* djeteta, ali samo za skupinu djece sa PSA-om i njihovih majki ($Rho = 0,474, p < 0,05$). Navedeni rezultati prikazani su u Tablici 9 usporedno za obje skupine ispitanika (TR i PSA).

Tablica 9. *Korelacijska matrica za varijablu Savjesnosti majke i varijablu ukupnog broja verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja djeteta*

Razvoj djeteta			Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja u ukupnom govornom uzorku djeteta
TR	Prosječna vrijednost na domeni Savjesnost kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	,230
		p	,330
PSA	Prosječna vrijednost na domeni Savjesnost kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	,474
		p	,035

U literaturi nisu pronađena jasna objašnjenja ovakvih rezultata, ali mogući razlog za dobivenu statistički značajnu pozitivnu povezanost između varijable Savjesnosti majke i ukupnog broja funkcija odgovaranja u uzorku govora njihove djece sa PSA-om može biti u tome što su sva djeca sa PSA-om iz ovoga istraživanja uključena u neki vid terapije/podrške te su tako njihove visoko savjesne majke koje teže postignućima bile samodisciplinirane i efikasne u slijeđenju savjeta i strategija stručnjaka pri interakciji sa svojom djecom pa su tim naučenim poželjnim strategijama bile jako poticajne svom djetetu sa PSA-om olakšavajući mu odgovaranje na majčine komunikacijske pokušaje. Chaidi i Drigas (2020) donose pregled istraživanja koja su se bavila uključenosti roditelja u terapijski proces njihovog djeteta sa PSA-om te autori pregleda zaključuju da roditelji uglavnom implementiraju strategije naučene na terapiji u interakcijama sa svojim djetetom te tako pozitivno utječu na interakcije roditelj-dijete i na djetetova ponašanja. Ipak, uključenost roditelja djeteta sa PSA-om u terapijski proces ne

utječe statistički značajno baš na sve aspekte djetetovog ponašanja - McConachie i Oono (2013) donose pregled istraživanja iz kojeg se može vidjeti da, između ostaloga, nije pronađena statistički značajna korist od uključivanja roditelja u terapiju djeteta sa PSA-om na učestalost djetetovog iniciranja u interakcijama roditelj-dijete. Suprotno tome, pronađena je statistički značajna korist od uključivanja roditelja u terapiju djeteta sa PSA-om na djetetovo jezično razumijevanje (McConachie i Oono, 2013) što svakako može pozitivno utjecati na učestalost djetetovih odgovora na komunikacijske pokušaje komunikacijskog partnera. S obzirom na sve navedeno, možemo zaključiti da su rezultati ovog istraživanja koji se tiču dobivene povezanosti između varijable Savjesnosti majke i ukupnog broja verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja (a ne iniciranja) djeteta u skladu s literaturom, uzevši u obzir djetetovu i majčinu uključenost u terapiju. No, nedostatak ovog istraživanja je to što nisu zabilježeni podatci o tome na kojim se točno vještinama djeteta radilo u terapiji/podršci i koliko su i na koji način majke bile uključene u sam terapijski proces pa je, stoga, teško zaključivati o tome koliko su svi ti faktori mogli utjecati na povezanost majčine savjesnosti i broja djetetovih komunikacijskih funkcija odgovaranja. Svakako, ovi rezultati pokazuju da bi pitanje povezanosti majčine savjesnosti i učestalosti djetetovog iniciranja i odgovaranja na komunikacijske pokušaje komunikacijskog partnera trebalo podrobnije istražiti, kontrolirajući pritom djetetovu i majčinu uključenost u terapijski proces (ukoliko se ne radi samo o djeci tipičnoga razvoja), kako bi se mogli izvući jasni zaključci koji bi zasigurno imali značajne razvojne i kliničke implikacije.

Za provjeru treće hipoteze (H3) ovoga istraživanja, odnosno kako bi se za obje skupine ispitanika (djecu tipičnoga razvoja i njihove majke te djecu sa PSA-om i njihove majke) utvrdilo postižu li djeca čije su majke više na domeni Ekstraverzije manji rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja od djece čije majke postižu niži rezultat na domeni Ekstraverzije, ispitana je povezanost majčinih prosječnih vrijednosti na domeni Ekstraverzije i djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja Spearmanovim testom korelacije (Tablica 10). Podatci su prikazani odvojeno za djecu tipičnoga razvoja i njihove majke te djecu sa PSA-om i njihove majke.

Tablica 10. *Korelacijska matrica za varijablu Ekstraverzije majke i varijablu ukupnog broja verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja djeteta*

Razvoj djeteta			Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja u ukupnom govornom uzorku djeteta
TR	Prosječna vrijednost na domeni Ekstraverzija kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho) p	,148 ,532
PSA	Prosječna vrijednost na domeni Ekstraverzija kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho) p	,054 ,820

Iz rezultata u Tablici 10 može se iščitati da **ne postoji statistički značajna povezanost** između majčinih prosječnih vrijednosti na domeni Ekstraverzije i djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja ni u jednoj skupini ispitanika – TR ($p > 0,05$) i PSA ($p > 0,05$) te se zato **treća hipoteza (H3) ovoga istraživanja može odbaciti**. Ona je postavljena zbog saznanja o komunikacijskom stilu osoba koje su ekstravertiranije – takve osobe više govore (Argyle, 1988), a govore i glasnije i brže te sa kraćim pauzama između svojih iskaza (Siegman, 1987; Lipka, 1998; La France i sur., 2004; Daly, 2011), za razliku od introvertiranijih osoba koje koriste duže pauze u svom govoru (Argyle, 1988). Upravo zato, između istraživanih varijabli očekivala se negativna povezanost, odnosno očekivalo se da će djeca majki koje su ekstravertiranije tijekom zajedničkih interakcija manje odgovarati na majčine komunikacijske činove budući da njihove majke koriste kraće pauze između vlastitih komunikacijskih činova, što bi pak djeci onemogućilo potrebno vrijeme za odgovor. Mogući

razlog za odbacivanje ove hipoteze je to što, prisjetimo se, majke iz obje skupine u ovom istraživanju nisu bile previsoko na dimenziji Ekstraverzije (M majki djece TR na domeni Ekstraverzije: 3,5; M majki djece sa PSA-om na domeni Ekstraverzije: 3,3) te možda zato nisu pokazivale toliku sklonost razgovorljivošću i dominantnom stilu, odnosno nisu radile toliko male pauze između svojih iskaza koje bi djeci onemogućile potrebno vrijeme za odgovor i tako smanjile broj komunikacijskih funkcija odgovaranja.

Kao što je već rečeno, manjak istraživanja na temu povezanosti ostale tri velike dimenzije ličnosti iz petfaktorskog modela osobina ličnosti – Otvorenosti iskustvima, Ugodnosti i Neuroticizma majke te komunikacijskog obrasca djeteta, potaknuo je oblikovanje i četvrtog, eksploratornog, problema istraživanja: utvrditi za obje skupine ispitanika kakve rezultate postižu djeca čije su majke više na dimenzijama Otvorenosti iskustvima, Ugodnosti i Neuroticizma u broju komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja. Kako bi se navedeno utvrdilo, ispitana je povezanost majčinih prosječnih vrijednosti na tri navedene domene ličnosti te djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja Spearmanovim testom korelacije (Tablice 11, 12 i 13). Podatci su prikazani odvojeno za djecu tipičnoga razvoja i njihove majke te djecu sa PSA-om i njihove majke.

Tablica 11. *Korelacijska matrica za varijablu Otvorenosti iskustvima majke te varijabli ukupnog broja verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja djeteta*

Razvoj djeteta			Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja u ukupnom govornom uzorku djeteta	Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja u ukupnom govornom uzorku djeteta
TR	Prosječna vrijednost na domeni Otvorenost iskustvima kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	,233	,177
		p	,323	,456
PSA	Prosječna vrijednost na domeni Otvorenost iskustvima kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	,008	-,122
		p	,972	,608

Iz rezultata u Tablici 11 može se iščitati da **ne postoji statistički značajna povezanost** između majčinih prosječnih vrijednosti na domeni Otvorenosti iskustvima i djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja (TR: $p > 0,05$ i PSA: $p > 0,05$) niti odgovaranja (TR: $p > 0,05$ i PSA: $p > 0,05$) ni u jednoj skupini ispitanika.

Tablica 12. *Korelacijska matrica za varijablu Ugodnosti majke te varijabli ukupnog broja verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja djeteta*

Razvoj djeteta			Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja u ukupnom govornom uzorku djeteta	Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja u ukupnom govornom uzorku djeteta
TR	Prosječna vrijednost na domeni Ugodnost kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho) p	-,043 ,858	,170 ,473
PSA	Prosječna vrijednost na domeni Ugodnost kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho) p	,323 ,164	,383 ,096

Iz rezultata u Tablici 12 može se iščitati da **ne postoji statistički značajna povezanost** između majčinih prosječnih vrijednosti na domeni Ugodnosti i djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja (TR: $p > 0,05$ i PSA: $p > 0,05$) niti odgovaranja (TR: $p > 0,05$ i PSA: $p > 0,05$) ni u jednoj skupini ispitanika.

Tablica 13. *Korelacijska matrica za varijablu Neuroticizma majke te varijabli ukupnog broja verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja djeteta*

Razvoj djeteta			Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja u ukupnom govornom uzorku djeteta	Ukupan broj verbalnih komunikacijskih funkcija odgovaranja u ukupnom govornom uzorku djeteta
TR	Prosječna vrijednost na domeni Neuroticizam kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	-,274	-,140
		p	,243	,556
PSA	Prosječna vrijednost na domeni Neuroticizam kod majki	Spearmanov koeficijent korelacije (Rho)	-,265	-,264
		p	,258	,262

Iz rezultata u Tablici 13 može se iščitati da **ne postoji statistički značajna povezanost** između majčinih prosječnih vrijednosti na domeni Neuroticizma i djetetovog ukupnog rezultata u broju verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja (TR: $p > 0,05$ i PSA: $p > 0,05$) niti odgovaranja (TR: $p > 0,05$ i PSA: $p > 0,05$) ni u jednoj skupini ispitanika.

Mogući razlog za nepronalaženje statistički značajnih povezanosti između majčinih prosječnih vrijednosti na domenama Otvorenosti iskustvima, Ugodnosti i Neuroticizma te postignutog broja verbalnih komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja djeteta može biti u malom broju ispitanika (N=20) kada se oni odvoje u dvije skupine po razvoju djeteta – tipičan razvoj i PSA koji je, uz varijablu na ordinalnoj skali mjerenja – prosječni rezultat majki na domenama ličnosti, zahtijevao obradu podataka neparametrijskom statistikom. To sve smanjuje mogućnost generalizacije rezultata ovog istraživanja.

Svakako, rezultati i rasprava ovoga istraživanja povezanosti osobina ličnosti majke i komunikacijskih funkcija djeteta ukazuju na mali broj stručnih i znanstvenih radova koji se bave ovom povezanošću, kao i na potrebu daljnjih istraživanja ove tematike pri čemu bi bilo poželjno uzeti veći uzorak ispitanika, kao i kontrolirati i izjednačiti određene karakteristike sudionika (prosječna kronološka dob, socioekonomski status, razvoj djeteta, pohađanje terapije, kao i vrsta i trajanje terapije...) o čemu će se više raspravljati u sljedećem poglavlju – Nedostaci istraživanja.

4.4. Nedostaci istraživanja

Najveći nedostaci ovog istraživanja tiču se obilježja uzorka sudionika. Iako su djeca iz obje skupine (TR i PSA) izjednačena prema jezičnom razvoju što je za ovo istraživanje i bilo bitno kako bi se isključio utjecaj eventualnih jezičnih teškoća na kvalitetu korištenja verbalnih komunikacijskih funkcija djeteta u interakciji sa svojim majkama, istraživanje bi bilo još potpunije da su se djeca mogla izjednačiti i po kronološkoj dobi i spolu. Naime, postojala je neravnomjerna raspodjela djece prema dobnim skupinama, ne toliko u skupini djece tipičnoga razvoja gdje je razlika između najmlađeg i najstarijeg djeteta bila 8 mjeseci, koliko i u skupini djece sa PSA-om. U toj skupini razlika između najmlađeg i najstarijeg djeteta bila je čak 33 mjeseca. Također, kao što je već spomenuto, postojala je i velika neravnomjerna raspodjela djece prema spolu u obje skupine djece - u skupini djece tipičnoga razvoja bilo je 14 dječaka i 6 djevojčica, a u skupini djece s dijagnozom PSA bilo je 17 dječaka i 3 djevojčice. Nadalje, za skupinu djece sa PSA-om poznato je da su sva djeca bila uključena u neki oblik terapije/podrške. No, nedostatak ovog istraživanja je to što nisu zabilježeni podatci o tome na kojim se točno vještinama i na koji način radilo u terapiji te koliko su i na koji način majke bile

uključene u sam terapijski proces. Buduća istraživanja ove tematike trebala bi uključiti te podatke budući da oni mogu utjecati na djetetov komunikacijski obrazac, ali i na majčin komunikacijski stil, što pak može utjecati na rezultate povezanosti majčinih osobina ličnosti i djetetovog komunikacijskog obrasca. Što se tiče obilježja majki iz ovog istraživanja, nedostatak istraživanja je taj što se nisu prikupili nikakvi dodatni podatci o majkama, osim onih po kojima ih se dijelilo – razvoj djeteta (TR ili PSA) i onih podataka koji su bili fokus ovoga istraživanja – rezultati na velikih 5 dimenzija ličnosti. Dodatni podatci o majkama koji bi učinili ovaj uzorak reprezentativnijim bili bi prosječna dob majke, socioekonomski status, obrazovanje, zanimanje, bračni status i slično. Osim moguće nereprezentativnosti ovog uzorka, on je i dosta malen, što je sve moglo utjecati na dobivene rezultate istraživanja, kao i na generalizaciju istih.

Još jedan mogući nedostatak ovog istraživanja je postojanje mogućnosti socijalno poželjnog odgovaranja majki na IPIP-NEO-120 upitniku ličnosti, no taj problem prisutan je za sve upitnike ličnosti gdje se ispitanici samoprocjenjuju (Jensen, 2016) te bi u budućim istraživanjima ove tematike možda trebalo uvesti kontrolne skale davanja socijalno poželjnih odgovora kojima se procjenjuje koliko su ispitanici skloni socijalno poželjnom odgovaranju, te bi onda one sudionike koji su visoko na navedenoj skali trebalo isključiti iz uzorka.

Unatoč navedenim nedostacima istraživanja, ovo istraživanje može biti dobar početak za daljnja istraživanja koja bi uzela veći uzorak ispitanika, kao i kontrolirala i izjednačila određene karakteristike sudionika te time omogućila stjecanje ispravnih zaključaka koji bi zasigurno imali bitne razvojne i kliničke implikacije.

5. ZAKLJUČAK

Već tijekom ranog djetinjstva djeca počinju shvaćati da svojim ponašanjem mogu prenijeti poruku te tako počinju intencijski komunicirati za razne svrhe, odnosno komunikacijske funkcije. Kada započne to razdoblje intencijske komunikacije, bitno je procijeniti djetetovu učestalost iniciranja komunikacije, kao i sustavnost odgovaranja na komunikacijske pokušaje druge osobe jer su ti podatci, kao i podatak o opsegu različitih komunikacijskih funkcija koje dijete koristi, značajan pokazatelj razvoja socijalne komunikacije. Točnije, smanjena odgovorljivost i učestalost iniciranja komunikacije, i to za mali broj različitih komunikacijskih funkcija, može upućivati na poremećaj iz spektra autizma. Naime, djeca sa PSA-om su slabo odgovorljiva i rijetko iniciraju komunikaciju, a kada to rade onda je to ponajviše za imperativne komunikacijske funkcije kojima cilj nije podijeliti iskustvo s komunikacijskim partnerom (za razliku od deklarativnih funkcija), već ga koristiti kao sredstvo za postizanje određenog cilja. Takvo prevladavanje imperativnih nad deklarativnim funkcijama ukazuje na atipični komunikacijski obrazac. Dakle, odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji su jedno od suštinskih obilježja poremećaja iz spektra autizma, a takva odstupanja ne smanjuju se ni kada djeca sa PSA-om imaju razvijenije verbalne sposobnosti. Upravo to dokazano je i ovim istraživanjem kojemu je jedan od ciljeva bio utvrditi razlike u korištenju određenih verbalnih komunikacijskih funkcija između djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om, ujednačenih po veličini rječnika. Naime, djeca tipičnoga razvoja postizala su veći ukupni rezultat u broju verbalnih komunikacijskih funkcija komentiranja (koja je jedna od deklarativnih komunikacijskih funkcija) od djece sa PSA-om tijekom interakcije s majkom. Ovaj rezultat istraživanja tako može služiti stručnjacima kao podsjetnik da je u terapiji djece sa PSA-om i savjetovanju majki djece sa PSA-om poželjno što više komentirati i tako omogućiti djetetu što više prilika za odgovor na komentar. Time ćemo i poboljšati socijalnu prirodu diskursa putem češćih ja-pa-ti izmjena što je jedan od glavnih ciljeva intervencije u području socijalne komunikacije.

No, osim (a)tipičnosti komunikacijskog obrasca, dokazano je da i djetetov temperament i njegove osobine ličnosti, kao i osobine ličnosti roditelja utječu na obilježja komunikacijskih izmjena između djeteta i roditelja. Zato je drugi cilj ovoga rada bio utvrditi povezanost određenih osobina ličnosti majke i verbalnih komunikacijskih funkcija djece tipičnoga razvoja i djece sa PSA-om. Suprotno očekivanjima, rezultati nisu pokazali da djeca ekstravertiranih majki (iz obje skupine – TR i PSA), zbog majčinog konverzacijskog stila uvjetovanog njenom

ekstraverzijom, koriste manje komunikacijskih funkcija odgovaranja. Isto tako, unatoč očekivanjima da će djeca (iz obje skupine) majki koje su više na domeni Savjesnosti imati više komunikacijskih funkcija iniciranja u ukupnom govornom uzorku, rezultati ovog istraživanja to nisu pokazali. No, dobila se pozitivna povezanost između varijable majčine Savjesnosti i ukupnog broja komunikacijskih funkcija odgovaranja djece, ali samo za skupinu djece sa PSA-om. Također, nije dobivena statistički značajna povezanost za prosječne vrijednosti na domenama Otvorenosti iskustvima, Ugodnosti i Neuroticizma majki te broja komunikacijskih funkcija iniciranja i odgovaranja djece za obje skupine sudionika. Iako neki autori potvrđuju da djeca sa PSA-om nisu osjetljiva na određene aspekte majčinog konverzacijskog stila, točnije da kod djece sa PSA-om konverzacijski stil majke nema utjecaj na jezični razvoj, rezultati ovog istraživanja pokazuju da postoji povezanost konverzacijskog stila majke, koji je uvjetovan majčinim osobinama ličnosti, s komunikacijskim obrascem djece sa PSA-om, ali samo za domenu ličnosti Savjesnost. U literaturi nisu pronađena jasna objašnjenja svih ovih rezultata istraživanja što ukazuje na jako mali broj radova koji se bave ovom tematikom i potrebom za detaljnijim istraživanjem iste. Daljnja istraživanja ove tematike omogućila bi stjecanje jasnih zaključaka koji bi zasigurno imali važne kliničke implikacije u smislu suradnje s roditeljima i savjetovanja roditelja o tome kako da pokušaju učiniti svoj komunikacijski stil što poticajnijim za funkcionalnu komunikaciju njihovog djeteta, a posebno funkcionalnu komunikaciju djece sa PSA-om, za čiji je komunikacijski obrazac odavno poznato, a i ovim istraživanjem ponovno potvrđeno, da je odstupajući od tipičnoga razvoja.

6. LITERATURA

Adamson, L. B. i Bakeman, R. (2016). The Communication Play Protocol: Capturing Variations in Language Development. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 12(1), 164-171.

Adamson, L. B., McArthur, D., Markov, Y., Dunbar, B. i Bakeman, R. (2001). Autism and joint attention: Young children's responses to maternal bids. *Applied Developmental Psychology*, 22, 439-453.

Aldridge, M. A., Stone, K. R., Sweeney, M. H. i Bower, T. G. R. (2000). Preverbal children with autism understand the intentions of others. *Developmental Science*, 3(3), 294-301.

American Psychiatric Association. (2013): Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition: DSM-5. Arlington, VA, American Psychiatric Association.

Argyle, M. (1988). *Bodily communication*. London: Methuen & Co. Ltd.

Ashton, M. C. i Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychological Review*, 11, 150-166.

Bacon, A. L., Fein, D., Morris, R., Waterhouse, L. i Allen, D. (1998). The responses of autistic children to the distress of others. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28, 129-142.

Bates, E., Camaioni, L. i Volterra, V. (1975). The acquisition of performatives prior to speech. *Merrill-Palmer quarterly of behavior and development*, 21(3), 205-226.

Beebe, B. i Lachmann, F. (2017). Maternal Self-Critical and Dependent Personality Styles and Mother-Infant Communication. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 65(3), 491-508.

Beebe, B., Jaffe, J., Buck, K., Chen, H., Cohen, P., Blatt, S.J., Kaminer, T., Feldstein, S. i Andrews, H. (2007). Six-week postpartum maternal self-criticism and dependency and 4-month mother-infant self- and interactive contingencies. *Developmental Psychology*, 43, 1360-1376.

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83-96.

- Boyd, B. A. (2002). Examining the relationship between stress and lack of social support in mothers of children with autism. *Focus on autism and other developmental disabilities*, 17(4), 208-215.
- Bristol, M. M. i Schopler, E. (1983). Stress and coping in families of autistic adolescents. U E. Schopler i G. B. Mesibov (Ur.), *Autism in adolescents and adults* (str. 251-278). New York: Plenum Press.
- Bromberg, Y., Herbst-Paparne, R., Sossin, K.M., Beebe, B. i Ward, A. (2016). Maternal dependency and self-criticism embodied in infant sequential shape flow facial patterns. Poster presentation, Division 39, American Psychological Association, Atlanta, April.
- Bruinsma, Y., Koegel, R. L. i Koegel, K. L. (2004). Joint attention and children with autism: A review of the literature. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 10, 169-175.
- Bruner, J. (1981). The social context of language acquisition. *Language and Communication*, 1, 155-178.
- Burke, M. M. i Hodapp, R. M. (2014). Relating Stress of Mothers of Children With Developmental Disabilities to Family–School Partnerships. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 52(1), 13-23.
- Camaioni, L., Perucchini, P., Muratori, F., Parrini, B. i Cesari, A. (2003). The communicative use of pointing in autism: developmental profile and factors related to change. *European Psychiatry*, 18, 6-12.
- Caspi, A., Roberts, B. W. i Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change. *Annual Reviews of Psychology*, 56, 453-484.
- Cepanec, M., Šimleša, S. i Stošić, J. (2015). Rana dijagnostika poremećaja iz autističnog spektra - Teorija, istraživanja i praksa. *Klinička psihologija*, 8 (2), 203-224.
- Chaidi, I. i Drigas, A. (2020). Parents' involvement in the education of their children with Autism: Related research and its results. *International Journal Of Emerging Technologies In Learning (Ijet)*, 15(14), 194-203.
- Charman, T. i Baron-Cohen, S. (2006). Screening for autism spectrum disorders in populations: Progress, challenges, and questions for future research and practice. U T. Charman i W. Stone

(Ur.), *Social communication development in autism spectrum disorders: Early identification, diagnosis, and intervention* (str. 63-87). New York: Guilford Press.

Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653-665.

Curcio, F. (1978). Sensorimotor functioning and communication in mute autistic children. *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, 8(3), 281-292.

Daly, J. A. (2011). Personality and interpersonal communication. U M.L. Knapp i J.A. Daly (Ur.), *The SAGE handbook of interpersonal communication*, (str. 131-169). London: SAGE.

Dawson, G., Meltzoff, A. N., Osterling, J., & Rinaldi, J. (1998). Neuropsychological correlates of early symptoms of autism. *Child development*, 69(5), 1276-1285.

de Vries, R. E., Bakker-Pieper, A., Konings, F. E. i Schouten, B. (2013). The Communication Styles Inventory (CSI): A Six-Dimensional Behavioral Model of Communication Styles and Its Relation With Personality. *Communication Research*, 40(4), 506-532.

Diener, E. i Lucas, R. E. (2019). Personality traits. *General psychology: Required reading*, (str. 278-295). Champaign, IL: DEF Publishers.

Doussard-Roosevelt, J. A., Joe, C. M., Bazhenova, O. V. i Porges, S. W. (2003). Mother-child interaction in autistic and nonautistic children: Characteristics of maternal approach behaviors and child social responses. *Development and Psychopathology*, 15, 277-295.

DSM-5@Update (2020). [DSM5Update_February2020-1582028854240.pdf](https://www.psychiatryonline.org/DSM5Update_February2020-1582028854240.pdf) ([psychiatryonline.org](https://www.psychiatryonline.org)) Pristupljeno: 24. lipnja 2023.

Duarte, C. S., Bordin, I. A., Yazigi, L. i Mooney, J. (2005). Factors associated with stress in mothers of children with autism. *Autism*, 9(4), 416-427.

Gardner, M. F. (1990). *Expressive One-Word Picture Vocabulary Test—Revised*. Novato, CA: Academic Therapy Publications.

Goldberg, L. R. (1990). An alternative description of personality: The Big Five personality traits. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.

Hastings, R. P. (2003). Child behaviour problems and partner mental health as correlates of stress in mothers and fathers of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 231-237.

- Hayes, S. A. i Watson, S. L. (2013). The Impact of Parenting Stress: A Meta-analysis of Studies Comparing the Experience of Parenting Stress in Parents of Children With and Without Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43, 629-642.
- Hobson, R. P. i Lee, A. (1999). Imitation and identification in autism. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 40(4), 649-659.
- Jensen, M. (2016). Personality traits and nonverbal communication patterns. *International Journal of Social Science Studies*, 4, 57-70.
- Johnson, J. A. (2014). Measuring thirty facets of the Five Factor Model with a 120-item public domain inventory: Development of the IPIP-NEO-120. *Journal of Research in Personality*, 51, 78-89.
- Jones, C. D. i Schwartz, I. S. (2009). When asking questions is not enough: An observational study of social communication differences in high functioning children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 39, 432-443.
- Kaminer, T., Beebe, B., Jaffe, J., Kelly, K. i Marquette, L. (2007). Mothers' dependent and self-critical depressive experience is related to speech content with infants. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*, 3, 163-184.
- Keltner, D. (2005). Facial expressions, personality, and psychopathology. U P. Ekman i E.L. Rosenberg (Ur.), *What the face reveals*. (str. 548-550). Oxford: Oxford University Press.
- Koegel, R. L., Schreibman, L., Loos, L. M., Dirlich-Wilhelm, H., Dunlap, G., Robbins, F. R. i Plienis, A. J. (1992). Consistent stress profiles in mothers of children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 22(2), 205-216.
- Koppensteiner, M. i Grammer, K. (2011). Body movements of male and female speakers and their influence on perceptions of personality. *Personality and Individual Differences*, 51, 743-747.
- La France, B. H., Heisel, A. D. i Beatty, M. J. (2004). Is there empirical evidence for a nonverbal profile of extraversion?: a meta-analysis and critique of the literature. *Communication Monographs*, 71(1), 28-48.
- Landa, R. (2007). Early communication development and intervention for children with autism. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 13(1), 16-25.

Leekam, S. R. i Ramsden, C. A. H. (2006). Dyadic orienting and joint attention in preschool children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36, 185-197.

Lippa, R. (1998). Gender-related individual differences and the structure of vocational interests: The importance of the people – Things dimension. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(4), 996-1009.

Luyster, R., Lopez, K. i Lord, C. (2007). Characterizing communicative development in children referred for Autism Spectrum Disorders using the MacArthur-Bates Communicative Development Inventory (CDI). *Journal of Child Language*, 34(3), 623-654.

Ljubešić, M. i Ceganec, M. (2012). Rana komunikacija: u čemu je tajna?. *Logopedija*, 3(1), 35-45.

MacDonald, R., Anderson, J., Dube, W. V., Geckeler, A., Green, G., Holcomb, W. i sur. (2006). Behavioral assessment of joint attention: A methodological report. *Research in Developmental Disabilities*, 27, 138-150.

MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk. 3rd Edition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Marans, W. D., Rubin, E. i Laurent, A. (2005). Addressing social communication skills in individuals with high-functioning autism and Asperger syndrome: Critical priorities in educational programming. U F. R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen (Ur.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* (str. 977-1002). New Jersey: John Wiley & Sons.

McConachie, H. i Oono, I. (2013). Cochrane in context: Parent-mediated early intervention for young children with autism spectrum disorders (ASD). *Evidence-Based Child Health: A Cochrane Review Journal*, 8(6), 2483-2485.

McCrae, R. R. i Costa, P. T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90.

McCrae, R. R. i John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215.

McCroskey, J., Heisel, A. i Richmond, V. (2001). Eysenck's BIG THREE and communication traits: three correlational studies. *Communication Monographs*, 68(4), 360-366.

- McDonald, D., Proctor, P., Gill, W., Heaven, S., Marr, J. i Young, J. (2015). Increasing early childhood educators' use of communication-facilitating and language-modelling strategies: Brief speech and language therapy training. *Child Language Teaching and Therapy*, 31(3), 305-322.
- Prizant, B. M. i Duchan, J. F. (1981). The functions of immediate echolalia in autistic children. *Journal of speech and hearing disorders*, 46(3), 241-249.
- Prizant, B. M. i Rydell, P. J. (1984). Analysis of functions of delayed echolalia in autistic children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 27(2), 183-192.
- Putnam, S. P., Sanson, A. V. i Rothbart, M. K. (2002). Child temperament and parenting. U M. H. Bornstein (Ur.), *Handbook of parenting: Children and parenting* (str. 255-277). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Reardon, K.K. (1998). *Interpersonalna komunikacija: gdje se misli susreću*. Zagreb: Alinea.
- Roberts, B. W., Chernyshenko, O. S., Stark, S. i Goldberg, L. R. (2005). The structure of conscientiousness: An empirical investigation based on seven major personality questionnaires. *Personnel Psychology*, 58(1), 103-139.
- Roberts, B. W., Kuncel, N. R., Shiner, R., Caspi, A. i Golberg, L. R. (2007). The power of personality: The comparative validity of personality traits, socioeconomic status, and cognitive ability for predicting important life outcomes. *Perspectives on Psychological Science*, 2, 313-345.
- Rollins, P. R. i Snow, C. E. (1998). Shared attention and grammatical development in typical children and children with autism. *Journal of Child Language*, 25(3), 653-673.
- Sameroff, A. (2010). A unified theory of development: A dialectic integration of nature and nurture. *Child Development*, 81,6-22.
- Shumway, S. i Wetherby, A. M. (2009). Communicative acts of children with autism spectrum disorders in the second year of life. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 52(5), 1139-1156.
- Siegmán, A. W. (1987). The telltale voice: Nonverbal messages of verbal communication. U A. W. Siegmán i S. Feldstein (Ur.), *Nonverbal behavior and communication* (str. 351-433). Hillsdale, NJ, England: Erlbaum.

- Smith, I. M. i Bryson, S. E. (1998). Gesture imitation in autism I: Nonsymbolic postures and sequences. *Cognitive Neuropsychology*, 15(6-8), 747-770.
- Travis, L., Sigman, M. i Ruskin, E. (2001). Links between social understanding and social behavior in verbally able children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31, 119-130.
- Warreyn, P., Roeyers, H. i de Groote, I. (2005). Early social communicative behaviours of preschoolers with autism spectrum disorder during interaction with their mothers. *Autism*, 9(4), 342-361.
- Weininger, O. (1983). Play of Mothers with Babies: Some Relationships between Maternal Personality and Early Attachment and Development Processes. *Psychological Reports*, 53(1), 27-42.
- Wetherby, A. i Prutting, C. (1984). Profiles of communicative and cognitive-social abilities in autistic children. *Journal of Speech and Hearing Research*, 27, 364-377.
- Wetherby, A. M. (1986). Ontogeny of communicative functions in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 16(3), 295-316.
- Wetherby, A. M., Cain, D. H., Yonclas, D. G. i Walker, V. G. (1988). Analysis of intentional communication of normal children from the prelinguistic to the multiword stage. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 31(2), 240-252.
- Wilson, S. i Durbin, C. E. (2012). Dyadic parent-child interaction during early childhood: Contributions of parental and child personality traits. *Journal of Personality*, 80(5), 1313-1338.
- Yamada, A., Suzuki, M., Kato, M., Suzuki, M. I. E., Tanaka, S., Shindo, T., Taketani, K., Akechi T. i Furukawa, T. A. (2007). Emotional distress and its correlates among parents of children with pervasive developmental disorders. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 61(6), 651-657.

7. PRILOZI

Prilog 1.

KLASIFIKACIJA KOMUNIKACIJSKIH FUNKCIJA

<p>FUNKCIJE INICIRANJA</p> <p>dijete spontano proizvodi komunikacijski čin; prije toga se ne javlja majčin komunikacijski čin</p>	<p>TRAŽENJE PREDMETA - TRP</p> <p>*zahtijevanje konkretnog predmeta od majke</p>	<p>CHI: crvena, crvena. / dijete otima majci crveni kolut</p> <p>CHI: autobus. / majka nudi novu aktivnost, a dijete želi autobus iz prethodne aktivnosti</p> <p>CHI: balon. / majka nudi štap za pecanje, a djevojčice je prekida i želi balon</p> <p>CHI: ping-pong. / dijete pruža ruku prema balonu (leksička zamjena ili koristi asocijativni pojam)</p> <p>CHI: crvena. Ili CHI: još. / dijete pruža ruku prema kutiji u kojoj se nalazi crveni balon</p> <p>MOT: što mama radi? CHI: bijela. / dijete ignorira pitanje, želi bijeli balon</p>
	<p>TRAŽENJE AKTIVNOSTI/POMOĆI - TRA</p> <p>*zahtijevanje da majka izvede neku radnju</p>	<p>CHI: pali. / dijete pruža mami sintesajter, ne gleda je u oči</p> <p>MOT: što radi kuko? CHI: igrati. / dječak ne gleda psa, već prilazi majci</p> <p>CHI: piti, piti. / dijete pogledava prema majci, a potom joj pruža psića</p> <p>CHI: pjevati. (pjevna intonacija) / dijete podiže pogled prema majci kada ona zaustavi pjesmicu na CD playeru</p> <p>CHI: ja. / dijete cendra i odmiče se dok mama pokušava staviti kolut na štap</p> <p>MOT: koju ćeš igračku? CHI: piškiti.</p>
	<p>KOMENTIRANJE - KOM</p> <p>*usmjeravanje pažnje druge osobe na predmet ili događaj</p>	<p>CHI: balon. / djevojčica ugleda balon kada majka otvori ruku u kojoj je bio skriven, izmjenjuje pogled s majkom</p> <p>CHI: vau vau. / dijete pokazuje prema psu i pogledava prema majci</p> <p>MOT: jesu to balončići? CHI: cura. / mama pokazuje balone na slici; dijete pokazuje djevojčicu na slici i pogledava majku; dijete mijenja temu i zbog toga je ovo novo iniciranje</p> <p>CHI: dragati. / dijete mazi psa i pogledava mamu</p> <p>CHI: vlakić. / nakon što proizvede iskaz, majka se nadoveže pa je dijete pogleda</p> <p>CHI: vau vau. / dijete pogleda mamu, proizvode iskaz i daje psiću piti</p> <p>CHI: jedna. / dijete se okreće prema majci i pruža joj štap za pecanje, ali je ne gleda</p>
	<p>TRAŽENJE INFORMACIJE - TRI</p> <p>*traženje informacije, objašnjenja ili pojašnjenja vezanoga uz predmet, događaj ili majčin prethodni iskaz</p> <p>*uključuje pitanja <i>Tko?</i>, <i>Što?</i>, <i>Gdje?</i>, <i>Kako?</i>, <i>Zašto?</i> i druge iskaze s uzlaznom intonacijom</p>	<p>CHI: što to ovo? / dijete je okrenuto leđima majci, pokazuje na sliku i pita (gesta udružena s riječi pokazatelj je interaktivnosti)</p>

	POJAŠNJAVANJE - POJ *objašnjanje vlastitog prethodnog iskaza; može ga dijete spontano proizvesti	
	FUNKCIJE SOCIJALNE INTERAKCIJE - SOC -zahtijevanje socijalne rutine (pr. šakljanje ili igra skrivača – <i>ku-ku</i>) -pozdravljanje -dozivanje (često se javlja kao znak da će dijete početi komunikaciju) -potvrđivanje zadobivene pažnje -traženje dopuštenja za provođenje neke radnje	CHI: mama. / mama je već usmjerena na ono što dječak radi, sjede zajedno za stolom MOT: Roko! CHI: molim? CHI: evo ti. / dijete daje majci štap za pecanje, u funkciji „izvoli“, ne daje joj jasan nalog što da izvede sa štapom
FUNKCIJE ODGOVARANJA	ODGOVARANJE NA PITANJE - ODG (značenjski primjereno ili neprimjereno)	<u>Značenjski primjereni odgovori:</u> MOT: što je to? CHI: lopta. MOT: koju igračku hoćeš? CHI: boja. / dijete pokazuje prstom preko poklopca kutije na kolut određene boje i proizvodi iskaz MOT: jel ovo tata? CHI: nije. MOT: koji balon hoćeš? CHI: bijelu. MOT: hoćemo krenuti? CHI: da. MOT: hoće kuko papati? CHI: da. MOT: što je to? CHI: papa kuko. / dijete je okrenuto prema majci, ali je ne gleda <u>Značenjski neprimjereni odgovori:</u> MOT: kako ide svinja? CHI: nije. MOT: tko je na slici? CHI: nije. MOT: je li to bus? CHI: vlakić. MOT: jel ti voliš kukicu? CHI: papa.
	NADOVEZIVANJE – NAD	MOT: što je to? MOT: to je ku... CHI: áa. MOT: idemo vidjeti tu, gle. CHI: xxx tu. / dijete kreće za majkom nakon što ona proizvede iskaz i potom samo proizvodi iskaz MOT: to nije za papat. CHI: ne. MOT: možda je ispod još nešto. CHI: da. MOT: pogledaj jel ima šta unutra. CHI: vlakića. / dijete stavlja ruku u kutiju i proizvodi iskaz bez gledanja majke MOT: ajde skuhaj mami. CHI: puding. MOT: što je to? CHI: to je... MOT: hm? trešnja. / dijete ne inicira pitanje, već se nastavlja na majčin upit MOT: da, to je mali psić. CHI: konjo. / majka stoji dječaku iza leđa, dijete proizvodi iskaz bez okretanja prema majci; izmjenjuju se o istoj temi MOT: je li to Tom, ha? MOT: je. CHI: možda je to 22. / dijete se nadovezuje na temu uvodeći novi aspekt iste teme
	IMITACIJA – IMIT	MOT: vau-vau. CHI: vau-vau. (onomatopeje) MOT: digni ga. CHI: digni ga.

	<p>ODBIJANJE/PROTESTIRANJE - ODB *odbijanje neželjenog predmeta ili zahtijevanje da majka prestane izvoditi radnju</p>	<p>CHI: mama! (vrištanje) / dijete vrišti i gleda mamu dok ona pokazuje sliku MOT: zašto? CHI: ne. / čini se da dijete odgovara na pitanje, no iskaz ne sadrži odgovor CHI: neću se igrati. / dijete okreće leđa majci MOT: daj mi žutu. CHI: ne. MOT: daj mi piti. MOT: evo vidi. CHI: neću. MOT: hoćemo glavu staviti? CHI: ne. / dijete ne prihvaća prijedlog u obliku pitanja MOT: hoćemo pospremiti? CHI: ne.</p>
	<p>NEINTERAKTIVNE FUNKCIJE - NEINT</p> <p>-usmjeravanje vlastitih radnji - označavanje/imenovanje predmeta ili događaja u fokusu pažnje -izražavanje emocionalne reakcije na događaj ili situaciju -proizvodnja iskaza tijekom istraživanja predmeta ili dijela tijela (može služiti za vježbu ili samostimulaciju) -proizvodnja iskaza koji nisu usmjereni ni na majku ni predmet (može služiti kao vježba ili samostimulacija)</p>	<p>CHI: što? / dijete kreće prema kutiji, ne okreće se prema majci i ne čeka odgovor CHI: telefon. / dijete se usmjerava na telefon i proizvodi iskaz dok poseže za njim CHI: žuta. / dijete proizvodi iskaz dok stavlja žuti kolut na štapić CHI: žuta. / dijete ugleda žuti balon i proizvodi iskaz dok poseže za njim, ne gleda mamu CHI: pušem balone. / dok proizvodi iskaz, dijete gleda u stranu CHI: vau vau. / dijete je okrenuto leđima majci, kreće se prema slici sa psom i proizvodi iskaz CHI: ću-ću. / dijete vozi vlakić, nema izmjene pogleda s majkom CHI: vau vau. / dijete podiže psića s poda i proizvodi iskaz gledajući u njega, ne pogledava prema majci (tijelom je okrenut prema mami i majka se odmah nadovezuje na njega)</p>
	<p>ISKAZI KOJIMA SE NE DODJELJUJU FUNKCIJE – 0 (veliko slovo)</p>	<p>CHI: xxx. ili CHI: xxx xxx. / iskazi koji su cijeli označeni kao nerazumljivi CHI: napa@p / iskazi koji se cijeli sastoje od fonološki nerazabirljivih riječi</p>

ISKAZI KOJIMA SE DODJELJUJU FUNKCIJE

*Funkcije se neće dodjeljivati potpuno nerazumljivim iskazima (CHI: xxx./CHI: xxx xxx).

Ako je barem neka riječ u iskazu razumljiva, iskazu će se dodijeliti funkcija (CHI: neću xxx).

*Funkcija se neće dodjeljivati iskazima koji sadrže samo riječ s kodom @p. Ako iskaz sadrži i koju razumljivu riječ, dodijelit će mu se funkcija.

*Funkcija će se dodjeljivati samo onomatopejama koje imaju ulogu riječi (pr. imenice ili glagola; MOT: što je to? CHI: ću-ću. ili CHI: daj vau-vau.).

*Moguće je nekom iskazu dodijeliti funkciju imitacije i u slučaju kada u transkriptu nije unesen kod @e, i obratno.

Dvojba u dodjeljivanju funkcija: TRAŽENJE ILI NEINTERAKTIVNA FUNKCIJA?

*Kada dijete proizvede iskaz o predmetu ili aktivnosti koji mu nisu dostupni, iskazu će se dodijeliti funkcija traženja predmeta. Kod neinteraktivnih funkcija dijete već ima pristup željenom predmetu ili aktivnosti, no svejedno proizvodi iskaz o tome.

Uloga kontakta očima u nekim funkcijama

*Za dodjeljivanje funkcije komentiranja nužan je kontakt očima s majkom, pružanje predmeta s ciljem pokazivanja ili jasno usmjeravanje tijela drugoj osobi.

*Ako su uspostavljene verbalne izmjene majke i djeteta (makar bez usmjerenosti tijela), kodiramo kao neku od interaktivnih funkcija.